

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

DIPLOMSKI RAD

LUKA ILIĆ ORIOVČANIN - KONZERVATORSKO DJELOVANJE

Karolina Grgić

Mentor: dr.sc. Franko Ćorić, viši asistent

ZAGREB, 2014.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad **LUKA ILIĆ ORIOVČANIN**

Karolina Grgić

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se životom i radom Luke Ilića Oriovčanina, svećenika koji je živio u 19.st. Rad je podijeljen na pet poglavlja, a većinom se bavi radom Luke Ilića na području zaštite spomenika i numizmatike. Iz rada se saznaje o utjecajima koji su potaknuli Luku Ilića na proučavanje i opisivanje kulturne baštine. Obrađeni su njegovi članci koji su izašli u pojedinim časopisima, a u kojima se Luka Ilić bavio kulturnom baštinom, rukopis *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, te rukopisi vezani uz numizmatiku. Ovim radom se želi upozoriti na ulogu Luke Ilića u stvaranju osnova za proučavanje i zaštitu spomenika u Hrvatskoj, koja je započela njegovim djelom *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*.

Rad je pohranjen u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži 65 stranica i 20 reprodukcija

Ključne riječi: Luka Ilić, zaštita spomenika, numizmatika, *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, kulturna baština

Mentor: dr.sc. Franko Ćorić

Ocjenjivači:

Datum prijave rada:

Datum predaje rada:

Datum obrane:

Ocjena:

Sadržaj:

Uvod.....	1
1. Životopis.....	2
1.1. Rani život Luke Ilića.....	2
1.2. Školovanje i svećenički rad Luke Ilića.....	4
2. Utjecaji na Luku Ilića i njegov književni i etnografski rad.....	5
3. Luka Ilić kao dopisnik za središnje povjerenstvo i konzervatorski aspekti.....	12
3.1. Tekstovi vezani uz kulturnu baštinu i povijest.....	13
3.1.1. Tekstovi iz rukopisa <i>Starožitnosti kraljevstva Slavonije</i>	17
3.1.2. Gradiška graničarska pukovnija: Lonja.....	20
3.1.3. Požeška županija: Požega.....	20
3.1.4. Virovitička županija: Osijek.....	24
3.1.5. Brodska pukovnija: Vinkovci.....	27
3.1.6. Srijemska županija: Vukovar, Ilok.....	29
3.1.7. Petrovaradinska pukovnija: Petrovaradin.....	34
4. Luka Ilić kao numizmatičar.....	38
4.1. Uputjenje u penezoslovlje iliti numizmatiku.....	38
4.2. Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje.....	47
4.3. Numismatika rimsko-gerčkih carevah.....	54
5. Smrt i ostavština Luke Ilića.....	56
6. Zaključak.....	58
Popis ilustracija.....	60
Bibliografija.....	62
Izvori.....	64
Sažetak/Summary.....	65

Uvod

Luka Ilić Oriovčanin je živio sredinom 19. stoljeća u vrijeme ilirskog pokreta i nacionalnog preporoda u Hrvatskoj što je imalo veliki utjecaj na njegovo djelovanje. Bio je svećenik koji je potjecao iz siromašne obitelji, a nakon školovanja život je posvetio prikupljanju i zapisivanju narodnih običaja, kao i proučavanju kulturne baštine na području tadašnje Slavonije.

Ovaj diplomski rad najviše je posvećen djelovanjem Luke Ilića na području arheologije, zaštite kulturne baštine i numizmatike što je sve povezano kroz njegov rad. Diplomski rad je podijeljen na šest poglavlja. Na početku rada se bavimo životom Luke Ilića, njegovim odrastanjem i školovanjem u teškim uvjetima, pogotovo nakon smrti njegove bake. Zatim saznajemo nešto o utjecajima na Luku Ilića tijekom školovanja koja su odredila njegov put, kao i daljnja zanimanja za etnologiju i povijest naroda. Iza toga slijedi treće poglavlje u kojem otkrivamo vezu Luke Ilića i zaštite spomenika te saznajemo o njegovom djelovanju na tome području kao dopisnika Središnjeg povjerenstva i povjerenika Narodnog muzeja u Zagrebu. U ovome poglavlju su obrađeni tekstovi Luke Ilića koji se bave kulturnom baštinom, članci iz časopisa "Naše gore list" i "Zagrebački katolički list" te rukopis "Starožitnosti kraljevstva Slavonije". Također se vrednuje rad Luke Ilića usporedbom podataka koje je on zapisao u rukopisu "Starožitnosti kraljevstva Slavonije" s novijim izvorima. U četvrtom poglavlju Luka Ilić je predstavljen kao numizmatičar, te su obrađeni njegovi rukopisi u kojima se bavio postankom numizmatike kao granom znanosti, kao i sa rimskom mitologijom i prikazima koji su se nalazili na novcu. U zadnjem, petom poglavlju saznajemo čime se Luka Ilić bavio u zadnjim godinama života, ali i na koji način mu je odano priznanje za njegov rad na spomenutim područjima.

Cilj ovoga rada je upoznati se sa radom Luke Ilića na području zaštite kulturne baštine i upozoriti na njegovu važnost, budući da je on prvi dokumentirao kulturnu baštinu Slavonije čime je započeo konzervatorski rad na ovome području.

1. Životopis

1.1. Rani život Luke Ilića

Luka Ilić Oriovčanin se rodio 15. listopada 1817. godine u Oriovcu. U dobi od godine dana preselio se kod bake te se školovao u osnovnoj školi u Oriovcu koju je završio 1831. godine. Iste godine je otišao u gimnaziju u Požegu, gdje mu je njegova baka plaćala hranu, stan i instruktora. Nakon smrti Lukine bake, koja mu je puno značila, i uz koju je odrastao, roditelji su ga nastavili školovati uz velike žrtve.¹

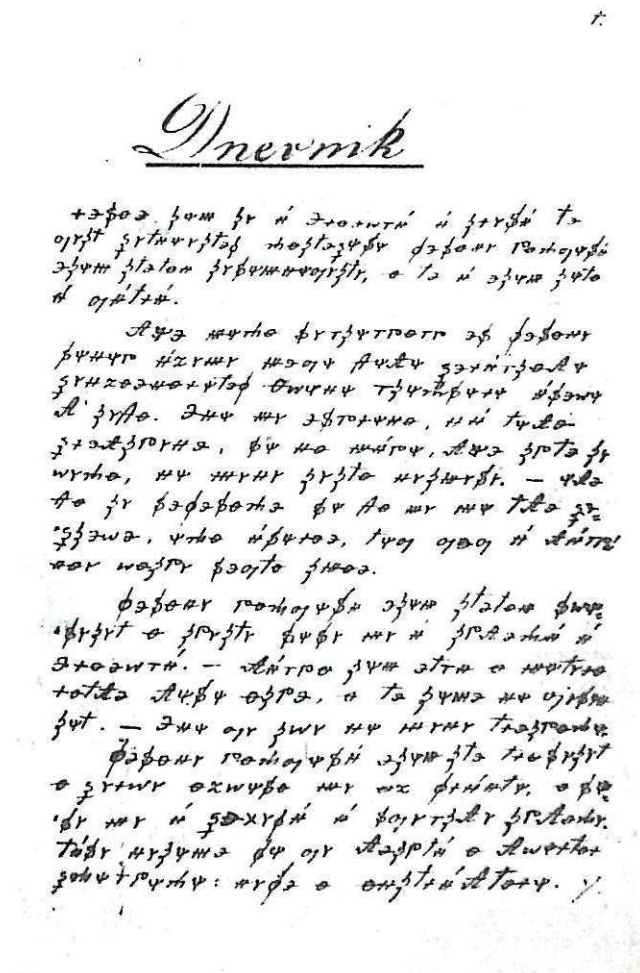
Slika 1. Luka Ilić Oriovčanin iz 1878. godine iz časopisa *Vijenac*

Lukin otac je umro 1833. godine, zbog čega je Luka ostao bez financijskih sredstava za daljnje školovanje. Radio je kod Dragutina Adulića, a poslije toga kod suca Araljevića i zahvaljujući tome je završio razred, jer nije imao podršku svoje obitelji. Nakon povratka u školu vratio se raditi kod Adulića gdje mu je pomogla Adulićeva majka, a hranio se kod zidara Schwamma

---

¹ VOBORSKI, 1994: 17.

čijoj je djeci davao instrukcije. Sljedeće godine je također živio u teškim uvjetima, radio je kod odvjetnika Antuna Pečića gdje nije imao vremena za učenje.²

Slika 2. Prva stranica Dnevnika Luke Ilića

Nakon završetka školovanja Luka Ilić je razmišljao da se prijavi u vojsku, no župnik Vukasović ga je pozvao da ide s njim u Zagreb gdje će sa biskupom Aleksandrom Alagovićem razgovarati o Lukinom daljnjem obrazovanju.

² Ž. Voborski je pisao kako je podatke o Ilićevom odrastanju, školovanju i pogledima na život zabilježio iz njegovog dnevnika koji se čuva u Arhivu HAZU pod signaturom VII-109. Dnevnik je šifriran sustavom slova koja imaju promijenjeno značenje, a čita se pomoću utvrđenog ključa kojeg je otkrio Ivan Scherzer koji je dobio Dnevnik 1893. od Ilićeve sestre Mare Skočec. Obitelj Scherzer je Dnevnik poklonila HAZU 25. ožujka 1914. godine. VOBORSKI, 1994: 15.

1.2. Školovanje i svećenički rad Luke Ilića

Luka Ilić je krenuo na studij filozofije 1837. zahvaljujući zagrebačkom kanoniku Stjepanu Ilijaševiću. Postao je članom "Narodnog ilirskog sjemenišnog društva" tijekom prve godine studija. Vođe hrvatskog narodnog preporoda su u zagrebačkom sjemeništu na Kaptolu i grkokatoličkom na Griču imale najveće pristalice. Na Kaptolu su osnovana dva društva, 1836. književno društvo "Kolo mladih rodoljuba" i 1839. godine "Skladnoglasje" (kasnije "Vijenac").³

Luka Ilić se tih godina također pripremao za svoj etnografski rad pretplatom na "Novine horvatske" i "Danicu ilirsku" i nabavkom knjiga hrvatskih, poljskih i čeških autora. Luka je završio teologiju 1843. godine kada je bio zaređen za svećenika. Svoje kapelovanje je započeo u Ruševu koje mu se nije svidjelo zbog samoće. Ovdje je nastavio sa svojim književnim i etnografskim radom čime je započeo njegov rad na znanstvenom području. U svojoj knjizi "Narodni slavonski običaji i sigre" (Zagreb, 1846.) je pisao o običajima iz ruševačkog života, a zabilježio je i ruševačke narodne pjesme.

Poslije Ruševa Luka Ilić je bio kapelan u Velikoj, od 1844. do 1846. godine bio je upravitelj veličke župe nakon smrti župnika Jakoba Korponaja. U Oriovcu je bio do studenog 1846. godine, odakle je otišao za kapelana u Lipovljane. Od 1847. do 1848. godine bio je kapelan u Gaju te je od 1848. imenovan kapelanom u Bebrini gdje je ostao do 1852 godine. Poslije toga je otišao u Italiju. Luka Ilić je proveo sedamnaest godina kao vojni svećenik u Italiji, a 1869. godine je umirovljen. Nakon toga je bio upravitelj pa župnik u Mačkovcu kraj Nove Gradiške, a od 1872. je bio župnik u Novskoj.

---

³ VOBORSKI, 1994: 21.

2. Utjecaji na Luku Ilića i njegov književni i etnografski rad

Luka Ilić se, dakle, na početku svog školovanja zainteresirao za rad Iliraca, kao i za književni i nacionalni život drugih slavenskih naroda, što je vidljivo iz činjenice da je postao članom "Narodnog ilirskog sjemenišnog društva" tijekom prve godine studija. Njegovo zanimanje za ilirsku književnost potaklo je upoznavanje i kontaktiranje s Bogoslavom Šulekom od kojega je puno naučio o Ilircima i slavenskim narodima.⁴ Čitao je njemačku, poljsku i češku literaturu, a bio je upoznat i sa onime što su drugi pisali o našim običajima.

Posvetio se etnografskom, arheološkom i povijesnom radu, odustao je od pisanja pjesama vjerojatno pod utjecajem kritike Stanka Vraza. Luka Ilić je počeo prikupljati građu o narodnim običajima, te je tražio od Vraza da mu pomogne u prikupljanju podataka o narodnom običaju Ivanjskog krijesa. U isto vrijeme se bavio biografijom baruna Franje Trenka i njegovih pandura koju je završio 1843. godine.

Stanko Vraz bio je mentor Luki Iliću u počecima njegovog rada, što saznajemo iz njihove korespondencije. Tako je na primjer u pismu pisanom 26. ožujka 1842. godine Luka Ilić zahvalio Vrazu što mu je posudio rukopis koji mu je tada vratio. U istom pismu ga je zamolio da mu pošalje od K. W. Wojcickoga "Pjesni 1", zbirku narodnih pjesama poljskog književnika i povjesničara ili prvo izdanje rječnika Vuka Karadžića koji su mu trebali za pisanje o krijesu.⁵ Kako je zapisao Tomo Matić, knjiga Wojcickoga bila je zanimljiva već iz samog naslova u kojem se spominju Bijeli Hrvati.⁶ U toj knjizi je pisao o poljskom plemenu Bijelih Hrvata koje se u srednjem vijeku spominje na gornjoj Visli oko Krakova kao o nečemu što je u njegovo vrijeme bilo opće poznato, a pisao je i kako su neki napjevi i glazba iz Krakova bili bijelo-hrvatskog porijekla.⁷ Rječnik Karadžića zvao se "Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma", bio je objavljen 1818. godine, a rječnik je bio zanimljiv slavistima jer je, opisujući jedan pojam Karadžić ispričao cijelu jednu priču.

Iz pisma pisanog 13. veljače 1843. godine saznajemo da je Luka Ilić poslao Vrazu pjesme te ga je zamolio ako će ih objaviti da ne piše puno ime, nego Ilia Oriovčanin.⁸ Luka je u početku bavljenja književnim radom pisao pjesme, od kojih su neke objavljene u časopisima "Danici",

---

⁴ VOBORSKI, 1994: 27., Voborski piše kako je Bogoslav Šulek bio najizrazitiji publicist i urednik za vrijeme preporoda.

⁵ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3981b

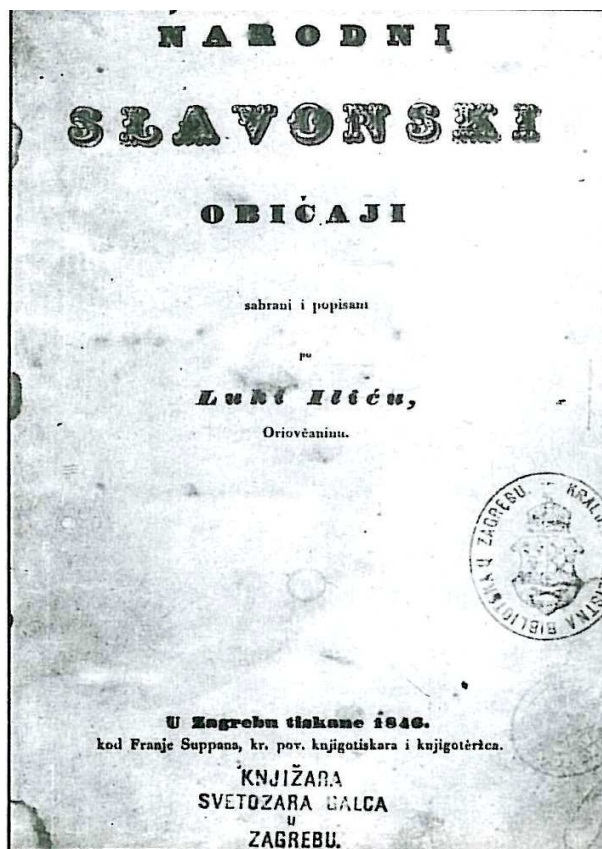
⁶ Zvala se "Pjesni ludu Bialo-Chrobatow, Mazurow i Rusi znad Bugu s dolaczeniem odpowiednich piesni ruskich, serbskich, czeskich i slowianskich" (Varšava, 1836.) MATIĆ, 1959. : 117.

⁷ MATIĆ, 1959: 117

⁸ VOBORSKI, 1994: 128.

"Kolu" i njegovoj zbirci "Slavonske varoške pjesme".⁹ Također se zanimao za "Slovanský národopis" Pavla Jozefa Šafarika, te je tražio od Stanka Vraza da ga zabilježi u pretplatnike, a najviše ga je zanimala etnografska karta Slavena.¹⁰ Luka Ilić je bio razočaran što su se javila samo tri pretplatnika za Narodopis. Također je od Vraza tražio da mu pošalje predavanja Adama Mickiewicza.¹¹ Luka Ilić je stao na stranu Stanka Vraza kada je došlo do raskola između njega i Ljudevita Gaja zbog zabrane korištenja ilirskog imena.¹²

Svoj etnografski rad započeo je za vrijeme kapelovanja u Ruševu te su u knjizi "Narodni slavonski običaji i sigre" (Zagreb, 1846.) opisani i običaji i pjesme iz tog kraja. Utjecaj na rad Luke Ilića imali su M. A. Relković, M. P. Katančić, Đuro Ferić, Bilješke o "Putu po Dalmaciji" opata Alberta Fortisa autora Ivana Lovrića te prvo izdanje rječnika Vuka Karadžića.

Slika 3. Naslovnica knjige *Narodni slavonski običaji* (1846.)

⁹ Zanimljivo je da je hrvatski skladatelj Ivan pl. Zajc zapazio pjesmu "Čekanje" Luke Ilića u "Kolu" 1842. godine te ju je uglazbio pod naslovom "Uzdah" i objavio u II. svesku skladbi za orgulje. VOBORSKI, 1994: 29.

¹⁰ Pavel Jozef Šafarik i Vuk Stefanović Karadžić su dijelili južnoslavenski prostor u dva jezika: slovenski kojemu bi pripadalo i kajkavsko narječje sjeverne Hrvatske te srpski kojemu bi pripadali svi štokavci, katolici i pravoslavci. STANČIĆ, 2005: 268.

¹¹ Adam Mickiewicz je bio poljski književnik koji je 1840. držao predavanja u Parizu o slavenskoj književnosti što je zainteresiralo Ilirce. MATIĆ, 1959: 118.

¹² MATIĆ, 1959: 119.

Knjiga je izdana 1846. godine. Ova knjiga opisuje običaje u jugoistočnom dijelu Slavonije, u njoj su opisani i običaji iz ruševačkog narodnog života. Luka Ilić je u predgovoru Narodnih slavonskih običaja pisao da je šest godina prikupljao narodne pjesme i običaje. Knjigu je posvetio Juliju Jankoviću, koji je novčano pomogao izdavanje knjige, a u to vrijeme je bio požeški podžupan. Knjiga je podijeljena na dva dijela, a započinje Herderovim citatom na njemačkom jeziku, što također pokazuje utjecaj stranih pisaca na stvaralaštvo Luke Ilića.¹³ U prvom dijelu su opisani slavonski narodni običaji i navade u dvadesetak prigoda života, dok se u drugom dijelu bavio slavonskim plesovima, igrama, narodnim vjerovanjima, zagonetkama, poslovicama. Pri opisivanju narodnih običaja Luka Ilić ih je uspoređivao s običajima slavenskih naroda, ali je tražio poveznicu i s Indijom.

Luka Ilić je 1844. godine izdao "Slavonske varoške pjesme" pod pseudonimom Slavoljub Slavončević, a drugi svezak Slavonskih varoških pjesama je izdao pod naslovom "Slavonske napitnice" pod pseudonimom Vinko Lozić. Pjesme su bile ljubavne tematike, ali Luka Ilić nije naveo točan izvor pjesama, iako je Stanko Vraz inzistirao na tome.¹⁴

Luka Ilić je kritizirao strane pisce koji su pisali o slavonskim običajima subjektivno i s visoka, te je tako kritizirao Taubea, savjetnika austrijske vlade, koji je boravio u Slavoniji 1776.-1777. i napisao "Historische und geographische Beschreibung des Konigreichs Slavonien und des Herzogtums Syrmien" (Leipzig, 1777.) u kojem navodi da je poligamija na ovim područjima jako raširena.¹⁵

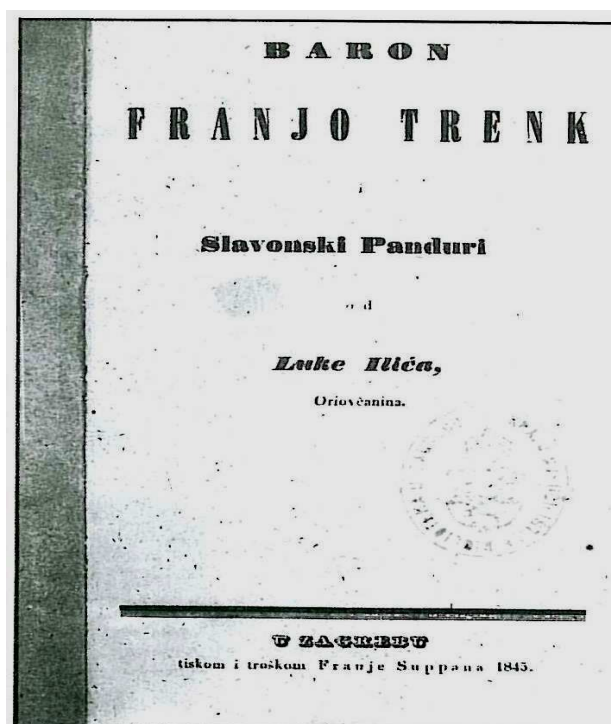
---

¹³"Pjesme svakog naroda najbolji su svjedoci njegovih osobnih osjećaja, nagona i rana; one su iskren komentar iz njegovih usta o načinu na koji razmišlja i osjeća. Čak ni njegovi običaji, uzrečice i mudra pravila ne mogu ni izdaleka opisati ono što pjesme mogu opisati... U snovima i igrama čovjek se u potpunosti iskazuje onakvim kakav jest; no ponajviše pak u pjesmama." (Die Lieder jeder Nation sind über die ihr eigenen Gefühle, Triebe und Scharfen die besten Zeugen; ein wahrer Commentar ihrer Denk- und Empfindungsweise aus Ihrem eigenen fröhlichen Munde. Selbst ihre Gebräuche, Sprichwörter und Klugheitsregeln bezeichnen lange nicht so viel, als jene bezeichnen... Im Traume und im Spiele zeigt sich der Mensch ganz wie er ist; in jenem aber am meisten.); J.G. Herder je utjecao na ilirce kada je 1835. g. u Danici ilirskoj, u 33. broju pod naslovom "Slavonski puki" odštampan njegov "Sastav o Slavenima" koji se nalazio u 4. poglavlju 16. knjige "Ideen zur Philosophie der Geshichte der Menschheit." VINCE, 1968: 1.

¹⁴ MATIĆ, 1959: 122.

¹⁵ "No u drugu ruku nema sumnje, da je Ilić imao pravo, kada je oštro uzeo na nišan Taubea, koji se nije znao posve oteti navici Nijemaca, da o našem narodu izriču s visoka loše sudove, često bez realne osnove, te je na pr. zabilježio, da je u narodu u Slavoniji "die Vielweiberei ein sehr gewöhnliches Laster." Da je poligamija bila doista u narodu tako jako raširena, ne bi je bili suvremeni strogi domaći moralisti Relković i Došen nipošto mukom prešutjeli." MATIĆ, 1959: 124.

Slijedeća Ilićeva knjiga, "Baron Franjo Trenk i slavonski panduri", izašla je 1845. godine, a u njoj je opisan život baruna Trenka. U toj knjizi se pozvao na njemačku literaturu. Ilić je opisao djetinjstvo, mladost, uspon i pad baruna Trenka, a također je pisao i o političkom stanju u Europi u 18. stoljeću, o ratnim događajima, zabilježio je datume događaja i broj poginulih ili ranjenih vojnika. Ova knjiga je bila prva biografija baruna Trenka na hrvatskom jeziku.

Slika 4. Naslovnica knjige *Barun Franjo Trenk i njegovi panduri* (1846.)

U "Arkivu za povjestnicu jugoslavensku" je 1859. godine izašao članak Luke Ilića "Postanak cesarsko-kraljevske granice kao uvod povjestnici c. k. Narodne graničarske Gradiške Regimente br. 8."¹⁶ U pismu Ivanu Kukuljeviću iz Pančeva 1. srpnja 1858. je pisao da mu šalje ovaj članak te da ako smatra da je dobar, neka ga objavi, te da ga u protivnom pošalje natrag. Pisao je da mu je stalo da članak izađe prije na hrvatskom jeziku, jer je već bio zamoljen da ga prevede na njemački.¹⁷ Luka Ilić je u članku zabilježio podatke o svim važnijim događajima vezanim uz nastanak Vojne krajine, te je također dao uvid u težak život koji se vodio na granici. Podijeljen je na dva dijela, u prvom dijelu je pisao o postanku carsko kraljevske vojne granice, dok se u drugom dijelu bavio ustrojenjem političko-ekonomske carsko kraljevske vojne granice. Iz teksta se očitava nezadovoljstvo životom na granici, što je bila česta tema u radovima Luke Ilića, pa je tako T. Matić prenio pjesmu koju je Luka Ilić

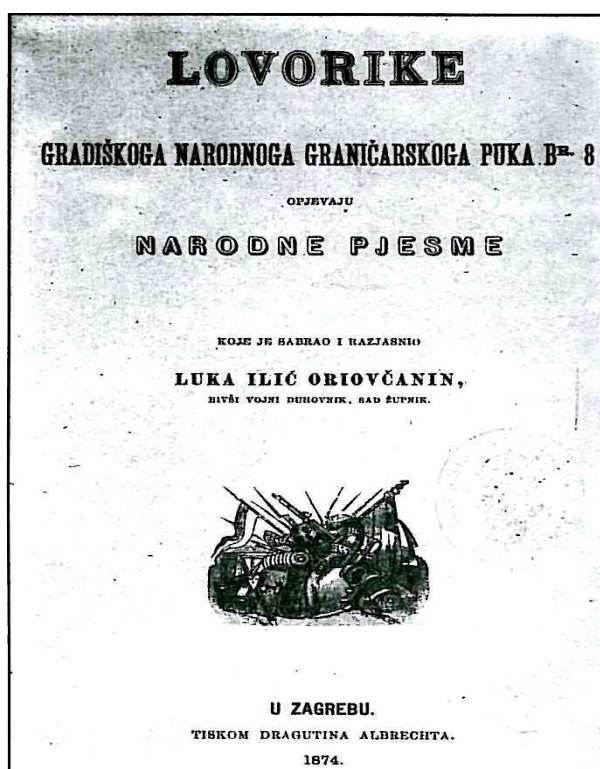
¹⁶ Članak je izašao u Zagrebu, 1859. g. u petoj knjizi, na devetnaest stranica, od 101. do 120.

¹⁷ HAZU Arhiv: XV23/AI43

zapisao, a koja optužuje carsku upravu jer šalje graničare u bitke da ginu za interese carstva, dok ih kod kuće ekonomski iskorištava.¹⁸ Na pisanje ovoga članka Luku Ilića je možda navela činjenica da je i sam živio na granici, u Oriovcu, te je prije nego što se odlučio na svećeničko zvanje, želio postati vojnik.¹⁹ Ž. Voborski također piše da je Luka Ilić sudjelovao kao vojni svećenik novogradiške pukovnije broj osam 1852. i 1853. godine u nekim bitkama u Italiji, te da je on prvi hrvatski pisac i kroničar Vojne krajine, prije njega su se Vojnom krajinom bavili samo njemački pisci prožeti protuhrvatskim duhom.²⁰

U Zagrebu su također 1874. godine bile objavljene "Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka", zbirka junačkih narodnih pjesama. Knjiga se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu je članak o postanku i ukinuću Vojne krajine i pregled prošlosti i uređenja gradiške regimente. Drugi dio se sastoji od trideset tri junačke narodne pjesme koje su raspoređene kronološki prema redoslijedu stvarnih povijesnih događaja. Luka Ilić je pjesme ostavljao onakve kakve je čuo od pjevača i očuvao njihovu izvornost.

Slika 5. Naslovnica knjige *Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka* (1874.)

¹⁸ MATIĆ, 1959: 127.

¹⁹ VOBORSKI, 1994: 19.

²⁰ VOBORSKI, 1994: 58.

U predgovoru je naveo da se poslužio rukopisom župnika Stjepana Relkovića o Nasljednom i Sedmogodišnjem ratu, dnevnikom svoga djeda stražmeštra Nikole Ilića i svojom povjesnicom u kojoj je pisao o gradiškoj pukovnji.²¹ Luka Ilić je u Lovorikama zapisao pjesme koje govore o teškom položaju ljudi koji žive na granici i njihovom nezadovoljstvu carskom upravom. U knjizi su i narodne junačke pjesme i pjesme u kojima se nabrajaju graničarski junaci kako bi ostali upamćeni. Luka Ilić je uz neke pjesme zapisao i bilješke o povijesti mjesta sa opisima ruševina tih područja.

Luka Ilić se počeo baviti opisivanjem sela, gradova i ruševina što je sabrano u djelu "Starožitnosti kraljevstva Slavonije", no dvije trećine djela je ostalo u rukopisu. Zanimanje Luke Ilića za starine kao i naziv za ovaj rukopis je, prema Matiću, bilo potaknuto djelom "Slovanské starožitnosti" Pavla Josefa Šafarika koji je bio češki i slovački pisac, povjesničar i lingvist.²² Tekstovi su podijeljeni prema tadašnjoj administrativnoj podjeli Slavonije na pukovnije: starožitnosti graničarskog narodnog puka gradiškog, broetskoga i petrovaradinskog, a zatim se redaju županije – požeška, virovitička i srijemska. Luka Ilić se je, pišući o povijesti svoga kraja poslužio i djelima ranijih pisaca koji su tu temu već obradili. Slao je i izvješća o arheološkom radu i iskopinama koje je našao sa suradnicima. U njegovim radovima sačuvana je uspomena na spomenike koje su u njegovo vrijeme još očuvane, a danas ih više nema.

Luka Ilić se također bavio i numizmatikom. Nakon njegove smrti, časopis "Vijenac" je upozorio hrvatsku vladu na Ilićevu zbirku novca i numizmatičkih rukopisa, zbirka je sadržavala kovane i papirnate novce.²³ Smatra se da je najbolje Ilićevo numizmatičko djelo "Dalmatinsko penzoslovje," koje se čuva u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU). Ilić je djelo predao 1868. za tisak koji je HAZU odobrila 1869. godine, ali i ovo djelo je ostalo u rukopisu.²⁴ Kako su pisali Tomo Matić i Ivan Mirnik, pozivajući se na Ivana Rengjea, mnogi stručnjaci su još dugo žalili što djelo nije bilo objavljeno, jer je ovaj rad bio

---

²¹ U predgovoru knjige "Lovorike gradiškog graničarskog narodnog puka" Ilić je zapisao izvore koji su mu poslužili pri pisanju: *"Iste sam uporedio sa povjestnicom, za tim sa rukopisom župnika Relkovića o nasljednom i sedmogodišnjem ratu; sa dnevnikom mogega djeda stražmeštra Nikole Ilića o devetogodišnjem franczkom ratu; sa službenimi dopisimi pukovnije; i inimi u pukovničkom Arkivu nalazećimi se službenimi dokazi."* ILIĆ, 1874.

²² MATIĆ, 1959: 134; Šafarik se u ovom djelu bavio slavenskom literaturom i povijesti. Riječ starožitnosti je slovačka, a prevedena na hrvatski jezik znači starine. KOVAČEC, 1996: Natuknica Šafarik Pavel Josef, 962.

²³ "U zbirci su se našla 3333 komada kovanih novaca i 44 banknote, od toga je 1413 rimskih, 114 grčkih, 2 banovca, 124 dubrovačkih i 20 dalmatinskih." VOBORSKI, 1994: 62.

²⁴ Tomo Matić je pisao kako je moguće da je razlog taj što je Ljubićevo numizmatičko djelo odobreno za tisak 1872.g. Njegovo djelo "Opis jugoslavenskih novaca" izašlo je 1875. uz potporu tadašnje Jugoslavenske akademije. MATIĆ, 1959: 139.

dobar informativni priručnik za poznavanje starih novaca kovanih u Dalmaciji u starom, srednjem i novom vijeku.²⁵

---

²⁵ MATIĆ, 1959:139.; MIRNIK, 1974: 94., 95.

3. Luka Ilić kao dopisnik Središnjeg povjerenstva i konzervatorski aspekti

Luka Ilić Oriovčanin se uz etnologiju i povijest zanimao i za arheologiju, što je vidljivo iz njegovih djela u kojima se bavio opisom pojedinih starina, kao što je na primjer "Starožitnosti kraljevstva Slavonije", ali i onima u kojima se bavio numizmatikom. Ova djela su ostala većim dijelom u rukopisima, a neki dijelovi iz rukopisa su izašli u časopisima "Neven", "Glasonoša" i "Slavonac."²⁶ Bio je dopisnik carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva od 1872. godine kada je prvi put spomenut u "Personalstand" u "Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale."²⁷ Šime Ljubić je u uvodu Vjesnika pisao o Središnjem povjerenstvu koje je osnovano u Beču za područje cijele Austrije, a zadaća mu je bila istraživanje i očuvanje starina. Također je pisao da u pojedinim pokrajinama odbor zastupaju čuvari i dopisnici kojima je zakonom određen okrug i zvanje.²⁸ Ovo imenovanje Luke Ilića dopisnikom mogla bi biti zasluga za njegovo dokumentiranje spomenika po Slavoniji. Moguće je da je to bila počasna funkcija, budući da je Luka Ilić bio dopisnik zadnjih šest godina života.²⁹ Navodi se u popisu dopisnika do 1901. godine, iako je umro 1878. godine, a kao razlog može se pretpostaviti da vijest o njegovoj smrti nije stigla u Beč.³⁰

Luka Ilić je također bio i povjerenik Arheološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu te im je slao izvješća o svom arheološkom radu, rezultatima i iskapanjima koje je našao sa svojim suradnicima kao njihov predstavnik na terenu pred vlastima. Na prijedlog Šime Ljubića, koji je od 3. svibnja 1869. godine bio stalni ravnatelj muzeja, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti je imenovala povjerenike u svim dijelovima Hrvatske.³¹ Povjerenici su bili odgovorni ravnatelju muzeja. U članku iz 1870. godine o ustrojstvu i osnivanju Narodnog muzeja među kasnije imenovanim povjerenicima muzeja naveden je i Luka Ilić, koji je u to vrijeme bio župnik u Mačkovcu.³² Povjerenicima su se mogli obratiti svi koji su imali starine koje su mogle poslužiti Narodnom muzeju. Njihova zadaća bila je prikupiti predmete kako bi se popunile zbirke u muzeju koji je tek ustrojen zbog čega su mnoge zbirke bile siromašne. Akademija je pozvala sve koji su našli starine ili su znali gdje se one nalaze, da ih obavijeste

---

²⁶ MATIĆ, 1959: 135.

²⁷ Broj 4, Beč

²⁸ LJUBIĆ, 1879a: 3.

²⁹ ŠPANIČEK, 2013: 166.

³⁰ Luka Ilić se navodi u popisu dopisnika Središnjeg povjerenstva do 1901. godine u *Bericht der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Tätigkeit im Jahre 1901, XLI, Beč*

³¹ LJUBIĆ, 1870a: 16.

³² LJUBIĆ, 1870b: 25.

kako iste ne bi otišle izvan Hrvatske. U muzej su se primale na primjer rude, okamine, kamenje s natpisom, i još mnogo toga.³³ Također se u članku *Arheologički razdjel* iz 1871. godine Luka Ilić nalazi na popisu prema kojem saznajemo da je darovao dva velika čekića, tri malena i pet drugih komada, a sve je pronađeno u Slavoniji.³⁴

U izvještaju Narodnog muzeja, iz 1871. za 1870. godinu, piše kako su se zbirke popunile darovima rodoljuba koji surađuju sa zavodom od samih početaka.³⁵ Tu se spominje Luka Ilić koji je poslao staro oružje, jednu kacigu, gliptoteci pet gema i kamea, numizmatici jedan keltski, jedanaest zlatnih, 161 srebrnih i 555 bakrenih rimskih i kasnijih novaca.³⁶ O utjecaju Luke Ilića na razvoj arheologije u Hrvatskoj saznajemo i iz uvoda Vjesnika iz 1879. godine. Tamo piše kako se u to doba na arheološkoj znanosti počelo ozbiljnije i sustavnije raditi, te su se u Hrvatskoj mnogi posvetili prikupljanju i proučavanju starina te je, između ostalih bio spomenut i Luka Ilić.³⁷

3.1. Tekstovi vezani uz kulturnu baštinu i povijest

Iz pisma upućenog Narodnom muzeju u Zagrebu vidljivo je zanimanje Luke Ilića za arheologiju. On je pisao o iskapanjima koja su se provodila u to vrijeme, ali je također dao i pretpostavku o tome što se je nalazilo na području Banata. U pismu Arheološkom odjelu Narodnog muzeja u Zagrebu, koje se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (dalje: NSK), Luka Ilić je pisao o brežuljcima po Banatu za koje je tvrdio da su grobovi Slavena.³⁸ Pisao je kako je otkopan jedan brežuljak u kojem je nađeno pet velikih lonaca, ali su četiri bila razbijena. Jedan je ostao sačuvan, a Iliću ga je poslao satnik Šmit. Opisao je lonac koji je imao četiri probušene ušice kroz koje je provlačen konopac. Ovaj lonac je poslao Narodnom muzeju da se dalje prouči. Uz lonac je poslao i rimsku zdjelicu u kojoj je, kako je zapisao, "mrtvi jelo seboj u grob poneo." Zdjelicu je dobio od Generala Lazarića koji ju je pronašao u korintskim ostatcima. Pismo je napisano u proljeće 1862. godine u Bijeloj Crkvi. Uz ovo pismo nalazio se i popis prepariranih životinja koje je Marija Šandor Kukuljević poslala Narodnom muzeju.

Zanimanje Luke Ilića za arheologiju se primjećuje i u njegovim člancima koji su izašli u pojedinim časopisima. Iz tih članaka također saznajemo da je Luka Ilić slao pronađene stvari

---

³³ LJUBIĆ, 1870b: 23., 24.

³⁴ LJUBIĆ, 1871a: 215.

³⁵ LJUBIĆ, 1871b: 224.

³⁶ LJUBIĆ, 1871b: 224.

³⁷ LJUBIĆ, 1879a: 2., 3.

³⁸ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R5174

u Narodni muzej. U časopisu "Naše gore list" izašli su članci Luke Ilića u kojima je pisao o starinama nađenim na prostoru Banata.³⁹ Pisao je o rogu nađenom u Banatu. Vrhovna vlada u Padini dala je kopati tzv. arteški zdenac tijekom čega su nađene ljudske kosti, morske školjke, drveno oruđe, pijesak i mulje. Rieger je dao kopati zdenac u Pančevu 1860. godine, te je tada nađen veliki rog, ali je bio presječen jer su nalaznici mislili da je drvo. Luka Ilić nije bio siguran da li je rog bio od predpotopne ili živuće životinje, ali je bio uvjeren da je riječ o predmetu velike starosti budući da je nađen duboko u zemlji, te je smatrao da je najbolje da starost procijene stručnjaci.⁴⁰ Isti časopis sadrži i članak "Okamenite stvari" u kojemu je pisao da se u selu Berzaske nalazi puno raznih morskih okamenjenih predmeta, najviše školjki i puževa koje je poslao u Narodni muzej.⁴¹ Osim toga, Luka Ilić je poslao i dva komada okamenjenog mulja i jedan mali okamenjeni limun. Poslao je i dvadeset raznih komada ruda koje su se kopale u Saskoj (Lugoški kotar), a koje su, kako je pisao, bile od velike važnosti za rudare. Također je Luka Ilić pisao o strijelama nađenim u ilirsko-banatskoj pokrajini na području prekrivenim sitnim pijeskom koji je usporedio sa saharskim. Neki su smatrali da pijesak donosi vjetar preko Dunava sa srpskih brda, jer se isti pijesak nalazi na brdima kod Rame, koja se nalazi nasuprot Palanki i Bazijašu. Na ovome području nađeni su novci, najviše iz rimskog razdoblja, te strijele od kojih je Luka Ilić četrnaest komada poslao Narodnom muzeju. Prema njegovom mišljenju strijele su bile iz turskih ratova i sve su bile otrovne.⁴² Imao je i strijele iz ranijih razdoblja, pisao je da su to male trouglaste-brkate koje nisu zahrđale, jednu je poslao muzeju, a dobio ih je od I. Kukuljevića-Sakcinskoga.

Luka Ilić je pisao o predmetima i starinama koje je vidio i u drugim zemljama u kojima je boravio, pisao je tako o crkvama u Italiji te je opisao predmete iz crkve u Kisegu.⁴³ U "Zagrebačkom katoličkom listu" nalazi se njegov članak pod naslovom "Crkvene starine u Kisegu."⁴⁴ U ovome članku Luka Ilić je opisao tri vrijedna predmeta koja su, kako je zapisao, bila vrlo rijetka u katoličkoj župnoj crkvi. To su bili monstranca, kalež i kazula. Luka Ilić je

---

³⁹ Broj 25., 5. rujna 1862., Zagreb

⁴⁰ Luka Ilić je pisao o rogu koji je poslao u muzej: "*Toliko samo za stalno mogu reći, da iz davne starine dolazi, jer kako bi inače deset fatih duboko u zemlju ili bolje naplavljeni piesak doći mogao. Poslao sam ga takodjer u narodni naš muzej.*" ILIĆ, 1862a: 197.

⁴¹ Zabilježio je također pronađene okamenjene predmete: "*Nu jedan je iz Anine (Lugoškog kotara) i to tako zvani amoniatski puž, gdje se takodjer mnogo okamenitih stvari nahodi, imenito pako paprad (Fahrenkraut) od koje sam takodjer jedan komad u naš muzej poslao.*" ILIĆ, 1862c: 197.

⁴² Luka Ilić je zabilježio i sljedeći podatak o pronađenim otrovnim strijelama: "*Ovdašnje bo stanovništvo pripovjeda, da dulju od godine danah onaj ranu nosi, kaj se sa nadjenom strieljom ozledi ili ubode.*" ILIĆ, 1862b: 206.

⁴³ Članak je izašao u "Katoličkom listu", 1852 g., br. 49.-52., pod naslovom "Mletačke crkve" MATIĆ, 1959: 135.

⁴⁴ Broj 4., 25. siječanj 1866. godine

opisao srebrnu monstrancu izrađenu u gotičkom stilu. Podnožje monstrance bilo je bez ukrasa, a na sredini drške se nalazilo šest tornjića ukrašenih ornamentima. Gornji dio monstrance sastojao se od okruglog stakla u kojemu se čuvala hostija, a sa svake strane su bila tri različita četverouglasta stupa urešena simetričnim ornamentima koja su držala staklo i donji i gornji dio monstrance. Na vrhu stupova bili su prikazani mali zmajevi kako pokušavaju pobjeći, a koji su, prema Luki Iliću simbolizirali grijeh. Dalje je opisao drugi kat monstrance koji se sastojao od šest stupova koji su završavali ukrašenim tornjićima. U sredini je bio prikazan Krist sa svezanim rukama osuđen na bičevanje. Iznad tog kata nalazio se ukrašeni šesterouglasti toranj na kojem je bio prikazan Krist na križu. Opisao je i kalež koji je bio izrađen iz istoga kova, na sredini drške bio je ukrašen sa šest ornamenta, a sličnost tornjića na kaležu i monstranci navela je Luku Ilića na zaključak da ih je izradila ista osoba. Kako je Luka Ilić zabilježio, na podnožju je bila slika s košarom i ljiljanom u rukama svete, a nalazio se i natpis na njemačkom urezan gotičkim slovima na kojemu je pisalo da je kalež dao izraditi Bolfgang Haiden 1486. godine. Luka Ilić je smatrao da su monstranca i kalež sigurno izrađeni iste godine i od iste osobe. Zadnju je opisao kazulu za koju se smatralo da ju je vezla sv. Elizabeta, kćer kralja Andrije II. (1203.-1235.) i Gertrude. Naveo je izvore prema kojima je Elizabeta izradila kazulu, a našao je taj podatak u staroj kanoničkoj vizitaciji i vizitaciji iz 1698. godine. Opisao je kazulu izrađenu od svilene tkanine zlatne boje na kojoj su crvenim koncem bili izvezeni cvjetovi. Boje su bile izbledile, najviše crvena. Na leđima je bila slika Krunjenja Djevice Marije koja je bila prikazana kako stoji na polumjesecu, držao ju je Spasitelj sa dva anđela koja lete. S desne strane Bogorodice bio je prikazan sv. Ivan Evanđelist, s lijeve sv. Andrija, iznad glave sv. Ana, kojoj su u naručju bili mali Isus i Marija, a ispod polumjeseca bio je prikazan sv. Joakim koji se nalazio između dvije anđeoske glave. Na prsima kazule bile su prikazane tri manje slike na kojima su bili sv. Ivan, sv. Andrija i sv. Joakim.⁴⁵ Zapisao je da su slike bile vješto prišivene, a izbledjela boja na njima ukazivala je na starost kazule. Luka Ilić je zaključio da je zlatno-svilena tkanina bila upotrijebljena poslije 1698. godine, jer je u kanoničkoj vizitaciji pisalo da je kazula bila ukrašena biserima i drugim dragocjenostima od kojih je dio nestao već 1674., a u vrijeme kada ju je on opisao ukrasi su bili potpuno izgubljeni. Kazula se koristila samo na dan sv. Elizabete, 19. studenog, zbog toga što se smatralo da ju je ona izradila. Luka Ilić je još dodao da, ako je zaista sv. Elizabeta radila kazulu, navedene slike pokazuju, osim starosti i posebno umijeće.

---

⁴⁵ Luka Ilić je opisao slike na sljedeći način: *"Slike su zlatnim koncem toli umjetno i skoro palac uzvišeno plastički tako izvezene, da naravnim podpuno naliče. Odielo rečenih slikah jest konci inih bojah šatirano, dočim su lica i ruho sa bielosvionim koncem vezene."* ILIĆ, 1866: 29.

Iz korespondencije Luke Ilića sa Ivanom Kukuljevićom Sakcinskim i Stankom Vrazom saznajemo o njegovim sudjelovanjima na pojedinim iskapanjima.

Među pismima koji se čuvaju u NSK se nalazi pismo iz listopada 1862. godine u kojem je Luka Ilić pisao o posudi koja je nađena u grobu. Kako lončarski zanat nije bio na visokom stupnju, Luka Ilić je pretpostavio da posuda nije završena jer je bila izrađena u kratkom roku nakon smrti pokojnika. Na jednostavnoj i grubo izrađenoj posudi bila su prikazana četiri pupoljka, dva okrugla i dva duguljasta. Posuda je bila ispunjena dječjim kostima i napunjena negašenim vapnom što se s vremenom pretvorilo u kamenu masu. Napisao je da će posudu poslati u Narodni muzej. Posudu je pripisao starim Slavenima, jer su u Češkoj bile nađene slične koje se također pripisivalo starim Slavenima.⁴⁶

U pismu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom od 1. srpnja 1858. godine iz Pančeva javio je da je u okolini tih dana bio iskopan sandučić dukata. Luka Ilić je pisao da će dukate poslati opisane Kukuljeviću kada ih vidi, jer tada nije mogao pisati zato što, kako je napisao, su se "umiješale osobe koje su radile drugačije nego što su trebale." Dalje je pisao kako mu se zbirka novaca popunjava te da će mu poslati točan opis novca za Arhiv čim zbirka bude gotova. Obećao je da će mu uskoro pisati o nađenim dukatima.⁴⁷

Luka Ilić je pisao i o nađenim novcima te je tako zabilježio da je najviše novaca iskopano na području Erdelja. Iz teksta je vidljivo da je bio razočaran načinom na koji se postupalo s nađenim starinama, jer je pisao da se na ovome području nalazilo puno ilirskih novaca, koje bi muzeji mogli čuvati, ali neće, a oni koji bi htjeli nemaju sredstava te se pronađene kovanice gube. On je uspio samo popisati kovanice koje su drugi dan rastaljene i na taj način zauvijek izgubljene.⁴⁸

U korespondenciji sa Stankom Vrazom između ostalog u pismu od 20. prosinca 1843. iz Ruševa je napisao da će opisati sve ruševine po Slavoniji. Pisao je kako će uz tadašnje stanje opisati i kako su prije izgledale. Također je napisao da će ih sve nacrtati uz pomoć župnika Radinovića te će ih dati s opisom izraditi u bakrorezu.⁴⁹ U drugom pismu upućenom Stanku Vrazu 27. rujna 1843. godine je pisao da ide razgledati ruševine Našičkog grada.⁵⁰

---

⁴⁶ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R5174

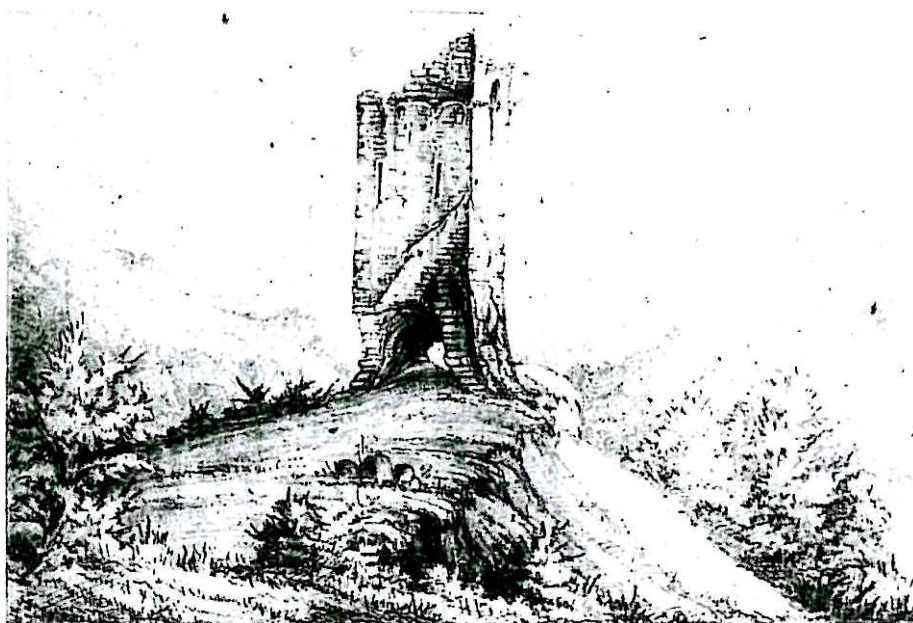
⁴⁷ HAZU Arhiv: XV23/AI43

⁴⁸ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R5174: 37. U Arheološkim bilješkama Luke Ilića nalaze se sastavci objavljenih i neobjavljenih članaka o arheološkim iskapanjima.

⁴⁹ Iz pisma Luke Ilića upućenog Stanku Vrazu saznaje se o početku njegovog bavljenja spomenicima: "*Sada sam preduzeo i drugi posao i taj je: Sve po Slavonii razvaline starinske ću opisat, nesamo kako sad izgledaju; nego i*

3.1.1. Tekstovi iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*

Luka Ilić je u ovome rukopisu opisao spomenike u Slavoniji, pisao je o njihovoj povijesti i zabilježio tadašnje stanje. Rukopis se sastoji od 486 stranica, osamnaest listova i deset sačuvanih crteža, a bilo ih je ukupno trideset.⁵¹ Opisi su popraćeni bakrorezima nekih građevina te su tako u rukopisu crteži: Zemuna, Petrovaradina, pakračke razvaline, ruševine gradina kod Vrhovaca i Viškovaca u požeškom kraju, Crkvišća (na lijevoj obali Orljave između Požege i Pleternice, našička razvalina, Kolodvara kod Osijeka (tri crteža), osječke tvrđave, Iloka (dva crteža, jedan je iz 1608.g.) i Vrdničke kule (kod Iriga).⁵²

Vrdnička kula

Slika 6. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Vrdnička kula

U rukopisu se nalaze uspomene na starine koje su u vrijeme Luke Ilića još bile sačuvane, a danas ih više nema. Tako je Luka Ilić uz crtež Crkvišća zabilježio da su 1849. godine postojale zidine, a kasnije se vidjela gomila kamenja obrasla korovom. Pisao je i o pleterničkoj tvrđi od koje je bio ostao jedan zid, zidine su bile od kamena, pri vrhu je bila

---

historički. Zatim ću na proletje sa pomoću Paroka Radinovića sve izrisat, usled čega sam si za točnije to postići nabavio "Cameram obscuram" a posle ću ja dati sa opisom u Bakrorezu na svetlo. Već 6 gotovih imadem." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3981a

⁵⁰ "Nu sad oprostite moram ići sa jednim domorocem verlim Filipovićem razvaline Našičkog grada gledat, tamo bo nas celo društvo čeka." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3981b

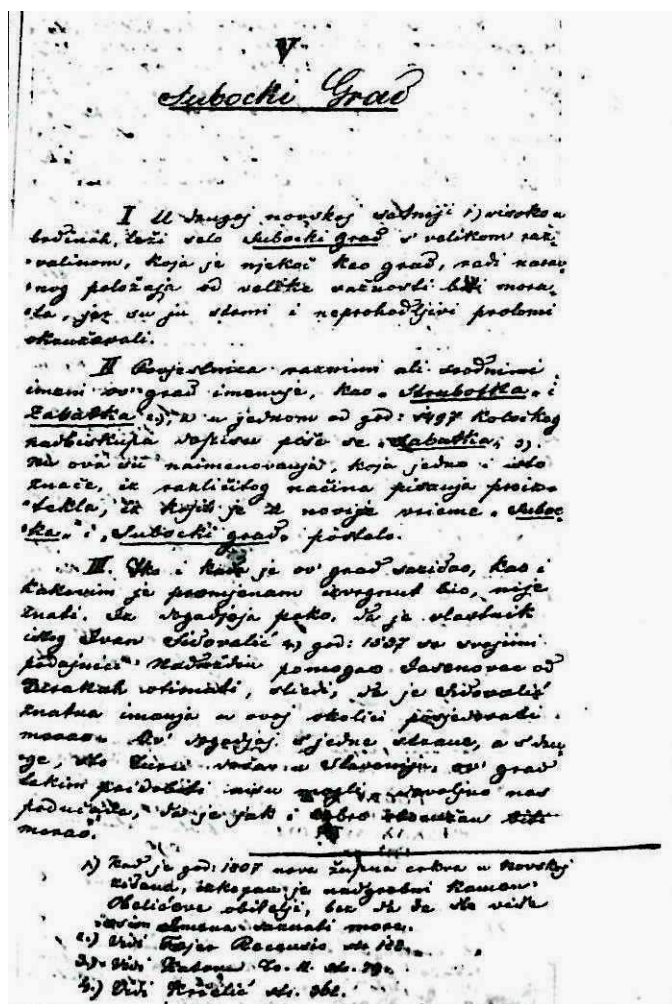
⁵¹ VOBORSKI, 1994: 61.

⁵² MATIĆ, 1959:136.

djelomično sačuvana opeka, a danas više ne postoji.⁵³ Također su opisana nalazišta diljem Slavonije, a zapisana su i stara imena gradova i sela.

Luka Ilić je opisao ruševine starih gradova, pisao je o povijesti mjesta i raznim bitkama koje su se vodile u tim mjestima. Spomenuo je i važne događaje koji su se dogodili na tim područjima kao i važne osobe koje su na tim područjima živjele ili ih posjetile. Zapisane su razne legende koje govore o povijesti nekih mjesta i narodne predaje.

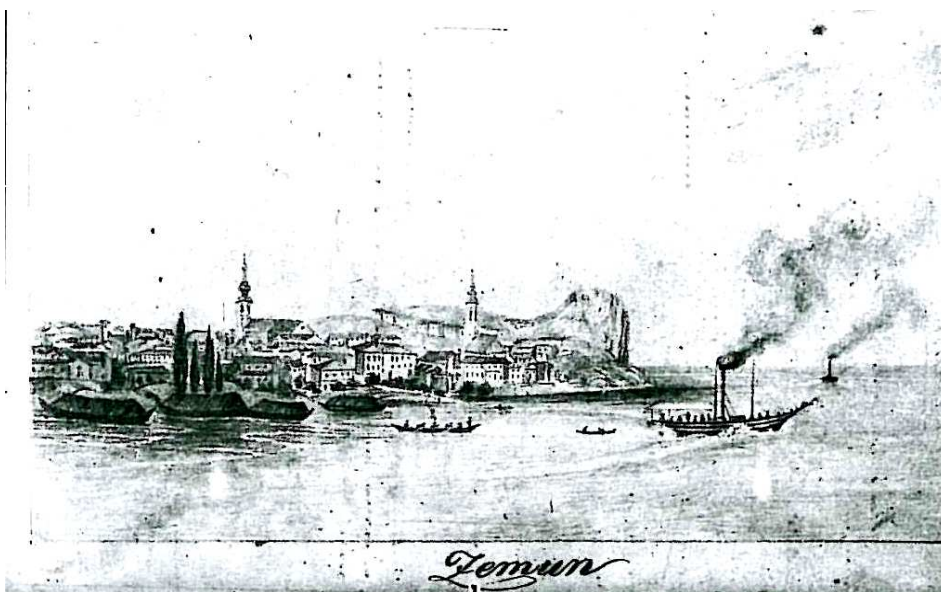
Slika 7. Stranica iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*

Kao početak zanimanja Luke Ilića za starine može se pretpostaviti 1843. godina kada je pisao Stanku Vrazu da želi prikazati sve razvaline starih slavonskih gradova, a prošlo je deset godina do publikacije prvih članaka.⁵⁴ Najčešći izvori na koje se Ilić pozivao u ovome rukopisu su podžupan Čoka, carski i kraljevski savjetnik Fridrich Wilhelm von Taube i M. P. Katančić. Od ostalih izvora, Luka Ilić je spomenuo od naših pisaca Tomu Arhidakona, Ivana

⁵³ MATIĆ, 1959: 136.

⁵⁴ MATIĆ, 1959: 134.

Luciusa-Lučića, Josipa Bedekovića Komorskog, Baltazara Adama Krčelića, Jurja Ratkaja, Josipa Mikocija, Grgura Čevapovića. Od stranih pisaca, pozvao se na Plinija Starijeg, Gaja Kornelija Tacita, Diona Kasija, Prokopija iz Cezareje, Konstantina VII. Porfirogeneta, te na one koji su mu vremenski bliži, a to su: János Thuróczy, Antonio Bonfini, Nikola (Miklos) Istvanffy, Jordan, (Charles Du Fresne Du Cange) Ducange-Keglević, Daniele Farlati, György Pray, István Katona, Matija Piller, Ljudevit Mitterpacher, György Fejér te Joseph von Hammer-Purgstall. Od arhivske građe u rukopisu su spomenuti: *Diarium jesuitarum*, *Liber memorabilium*, *Acta visitationum canoniarum Episcopi Syrmienensis de anno 1741*, *Protocolla congregationum comitatus Posegani ab anno 1750-1762*.⁵⁵ Čoka, prema navodu Luke Ilića u ovome tekstu požeški podžupan, je bio antikvar. Njegovo djelo je izgorjelo u požaru franjevačke knjižnice 29. travnja 1842. godine. Luka Ilić je kao đak prepisivao njegova djela za tisak, te je tako dio ostao sačuvan.⁵⁶

Slika 8. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Zemun

Rukopis je podijeljen prema tadašnjoj administrativnoj podjeli Slavonije na pukovnije: Starožitnosti gradiškog graničarskog puka (br. 8), koji sadrži trideset devet članaka, Starožitnosti broskog graničarskog narodnog puka (br.7), sadrži sedamnaest članaka, Starožitnosti petrovaradinskog graničarskog narodnog puka (br.9.) koji ima četrnaest članaka,

⁵⁵ MATIĆ, 1959: 122.

⁵⁶ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252 : 1.

te na županije: požešku, koja ima trideset i tri članka, virovitičku sa dvadeset i dva članka i srijemsku sa dvadeset i jednim člankom.⁵⁷

3.1.2. Gradiška graničarska pukovnija: Lonja

Pod naslovom "Starožitnosti gradiškog graničarskog puka broj 8.", Luka Ilić je pisao o geografskom položaju gradiške graničarske pukovnije i prirodnim značajkama kraja. Opisao je sjevernu i južnu stranu pukovnije. Sjeverna strana pukovnije bila je brdovita, odlikovala se dobrim vinom i raznim voćem. Posavska strana odlikovala se plodnim usjevima. Također je pisao o rijekama koje teku ovim područjem, njihovim pritocima i rijekama u koje utječu. Rijeka Ilova tekla je od varaždinske granice, ulijevala se u Lonju blizu Kraljeve Velike, odakle je pod imenom Trebeš utjecala u Savu.

Prvo mjesto kojim započinje ovo djelo i opis pojedinih gradova i njihovih spomenika je selo **Lonja** koje je ime dobilo po rijeci. Luka Ilić je pisao kako je tvrđava u Lonji sagrađena zajedno sa selom.⁵⁸ Napomenuo je da o tvrđavi koja je s vremenom propala ima podataka u jezuitskom dnevniku "Diarium Iesuitarum in Parodria Velicensi" pod imenom *Lona*. Kako je zabilježio, u starija vremena mjesto se zvalo *Mitrovac* ili *S. Demeter*, a poslije turskog progonstva, kada se selo preselilo bliže lonjskom polju i rijeci Lonji, prozvano je Lonjom. Luki Iliću nije bilo poznato tko je i kada sagrađio tvrđavu, te kojim promjenama je bila isprva podvrgnuta. Pretpostavio je da je tvrđava podignuta pod Belom IV. ili da ju je ranije podigao, kako je zapisao, neki Mitar po kojemu je mogla dobiti ime. Dalje se bavio poviješću tvrđave te je tako spomenuo 1553. godinu kada ju je sisački upravitelj kanonik Petar Erdödy zapalio, nakon čega su je Turci popravili. Ban Erdödy ju je porušio s kapetanom Ivanom Sekulom te joj se od 1685. godine izgubio trag, jer, kako je napisao, sada Sava teče na mjestu gdje je ona stajala.

3.1.3. Požeška županija: Požega

U rukopisu su obrađene i starine Požeške županije. Luka Ilić je pisao da se **Požega** prostirala cijelom današnjom požeškom ravnicom, te da je nekada imala 40 do 50 000 stanovnika. Opisao je tvrđavu koja je bila podjeljena na gornji i donji dio. Pri opisu tvrđave pozvao se na

---

⁵⁷ MATIĆ, 1959: 135.

⁵⁸ Luka Ilić je pisao o tvrđavi koja se nalazila u Lonji i njenom imenovanju: "Tvrđava pako skupa sa selom bjaše u staria vriemena uslied sviedočanstva starih ljudih u kutu, kog je salivajući se potok Trebeš u Savu sačinjavao sagrađita, i kako Čoka svjedoči pod imenom "Mitrovac" poznata." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252:1.

Čoku prema kojemu se donja tvrđava sastojala od zidova koji su se prostirali od brda kraj samostana i gradske kuće niz rijeku Vučjak, kraj ranjenog Isusa i kamenih vrata, koja su jedina ostala, i ispod tvornice, odakle su opet dosegla brdo. Zidine su okruživale i gornju tvrđavu koja je bila podignuta na visokom brijegu. Prema Luki Iliću, tvrđava je bila uništena više ljudskim djelovanjem, nego vremenom, a imala je i zdenac iz Orljave.

Luka Ilić je pisao o imenovanju Požege pa je tako zabilježio da se je prije Rimljana zvala *Zlatni prag*, a pod Rimljanima *Incerum* i *Rekatina*. Bavio se postankom grada, pisao je kako je Požega nastala prije rimskog doba te je pretpostavio da su prije Rimljana u gradu živjeli Slaveni.⁵⁹ Prema veličini grada Luka Ilić je zaključio da je Požega bila jedan od važnijih gradova u Slavoniji.

Dalje u tekstu je pisao o povijesti Požege i bitkama protiv Turaka koje su se vodile na ovome području. Kada je pisao o povijesti grada, Luka Ilić je zabilježio važne događaje koji su se odvijali na prostoru tvrđe te je tako spomenuo da je 1386. godine ovdje ban Ivan Horvat zatvorio kraljicu Mariju. Prema Tomislavu Đuriću i Dragutinu Feletaru, kraljice su često boravile u Požegi, gdje su sudile, izdavale darovnice i potvrđivale ugovore. Tako je ovdje boravila i kraljica Marija, žena Bele IV. i Tomasina Morosini, majka Andrije III. te kraljica Elizabeta.⁶⁰

Pisao je o vlasnicima tvrđe od kojih je spomenuo Žigmunda koji je vladao od 1396., a 1494. godine je Vuk Despot osvojio tvrđu za Vladislava II. O vlasnicima tvrđave su također pisali T. Đurić i D. Feletar te su tako napisali da je slabljenjem kraljevske moći, posebno od Žigmunda, Požega bila u vlasništvu moćnih plemića.⁶¹ Luka Ilić je pisao o razdoblju turske vladavine nad Požegom. Tako se iz rukopisa saznaje o događaju iz 1611. godine o kojemu je pisao Čoka. Ovaj događaj se odnosio na Maru Margetić, djevojku iz Slavonskog Kobaša koja je pokušala ubiti Zloić-pašu. Ona je, naime, željela osvetiti svog zaručnika kojeg je Zloić-paša dao ubiti u bitki. Djevojka nije uspjela u svome naumu, ubili su ju stražari, a prema kasnijim kazivanjima trojicu ih je oborila.⁶² Luka Ilić je zabilježio i da je zadnji turski paša u Požegi bio Ibrahim te da su Turci pobjegli iz Požege 1687. godine kada je u Slavoniju došao general Hans Dünnewald. Također je pisao o šteti koju su prouzročili. Zapisao je da su vladali

---

⁵⁹ Luka Ilić je pretpostavio da je Požega nastala prije rimskog doba: "*Da je Rekatina iliti današnja Požega prije rimskog u ove strane Polaza obstajala, dovoljno svjedoči poviestnica, koja nam pripovijeda, da ju je Germaniko devete godine po Isusu predobio.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 285.

⁶⁰ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 129.

⁶¹ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 129.

⁶² Ovaj događaj je Luka Ilić komentirao na sljedeći način: "*Viteški se je držala i pokazala da i u našem ženskom spolu junačka krv vrije.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 291.

Požegom 152 godine, a kada su otišli ostavili su pustoš, tvrđe su bile porušene, te su ostali tek tragovi nekadašnjeg prostranog grada. O turskoj vladavini nad Požegom saznajemo i iz novijih izvora prema kojima je Požega za vrijeme turske vladavine imala važnu funkciju, bila je središte sandžakata za područje cijele srednje Slavonije. Ipak, Turci su uništili mnoge spomenike pa su tako nestali kraljevski dvor, brojne palače, crkve i samostani. Stradala je i župna crkva sv. Pavla, utvrda reda ivanovaca i dominikanski samostan.⁶³ Luka Ilić je bio upoznat s ulogom fra Luke Imbrišimovića u ratu protiv Turaka koji su pokušali opet osvojiti Požegu 1689. godine. On je, kako se iz rukopisa saznaje, okupio stanovništvo, sukobio se s Turcima te ih rastjerao. Požega je pripala Slavoniji Karlovačkim mirom 1699. godine. Luka Ilić je zabilježio da Požežani još uvijek svake godine na datum 12. ožujka, Gregurevo, pucanjem u vinograd slave odlazak Turaka, a o ovome običaju su pisali i drugi povjesničari, jedan od njih bio je Radoslav Lopašić (1835-1893.).⁶⁴

Dalje je pisao o događajima koji su obilježili povijest tvrđave nakon turskog progonstva. Nakon odlaska Turaka, tvrđa je bila popravljena i stanovništvo se vratilo. Od Luke Ilića saznajemo i imena koja se vežu uz povijest tvrđave nakon turskog progonstva, pa je tako spomenuo Mijata Šolda koji je preuzeo upravu tvrđe, a njega je zamijenio podpukovnik Valvasar iz Osijeka 29. svibnja 1710. godine. Požar je zahvatio tvrđu 1720. godine pri čemu je izgorjelo sve pokušstvo te je kasnije bila popravljena na mjestima. Luka Ilić se također bavio razlozima zbog kojih je tvrđa propala. Zagrebačkom biskupu Franji Thauzyju tvrđa je bila izručena 1753. godine pod pogodbom da ju popravi, a u slučaju da neprijatelj napadne trebao ju je dati vladi na obranu. Uzrok propasti tvrđe prema Luki Iliću bili su građani koji biskupu nisu priznali prava na zemljište. Biskup je zbog toga odustao od uređenja tvrđave nakon čega je ona porušena.⁶⁵ Također je pisao o nizu kasnijih nepravilnosti koje su pogodile Požegu. Početkom 18. stoljeća Požega se oporavljala, no 1779. godine vatra je zahvatila gradsku gostionu, izgorjela je i gradska kuća, pet dućana, šest kuća i druga zdanja, ništa nije bilo spašeno osim jednog gradskog arhiva. Kiša je u Vučjaku i kod sv. Roka porušila i otplavila mnogo kuća 1792. godine. Vatra je započela u židovskoj četvrti, pri čemu je izgorjelo 168 kuća i druge zgrade 29. travnja 1842. godine. Zabilježio je da je u tome požaru

---

⁶³ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 129.

⁶⁴ SZABO A., 2001: 103.

⁶⁵ O propasti požeške tvrđe Luka Ilić je pisao: *"Buduć pako da su gradjani biskupu, koj' je svoju kuću u župnički stan dragovoljno pretvorio zaprieke činili, i njevoja zemljišta, koja su na tvrđu spadala, neikali, tako se je spomenuti dobro gradu htijući biskup nakanjenja manuo i tvrđu udesu prepustio, koju su malo po malo lahkome ruke tako porušile, da joj se bi reći ni za trag nezna."* NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 295.

izgorjela i gradska kuća s arhivom i franjevački samostan s crkvom, izgorjelo je mnogo važnih rukopisa s knjižnicom u samostanu, kao i već spomenuti Čokin rukopis.

Luka Ilić je smatrao da je neobično da na ovome području nije nađen nijedan stari pisani spomenik iako su Rimljani ovdje obitavali i požeško polje zvali *Vallis aurea*. Kako je zapisao, rimski novci svih careva nađeni su po cijelome polju, a najviše oko Preštanovaca i Mitrovice. Luka Ilić je zabilježio predmete nađene na ovome području i imena onih koji su ih pronašli. Iz teksta je također vidljivo da su nalaznici predmeta ponekad darovali predmete Luki Iliću. U Škomiću gdje se nalaze ostaci zidina nađeno je četrdeset komada bakrenih kovanica koje je Luki Iliću dao Makar 1845. godine. Dalje je pisao da je Pipinić u svom dvorištu uz stare zidine našao nekoliko srebrnih kovanica, a jednu svjetiljku je našao nekadašnji učitelj Luke Ilića Fortunat Nagy. U Vučjaku je Večerin pronašao nekoliko srebrnih rimskih kovanica u svome vrtu, a Pokaz je prodao Židovu Büru jedan Neronov dukat. Nekadašnji gimnazijski profesor Franikić je posjedovao više komada rimskih kovanica koje je našao zidajući kuću. Osim kovanica oko tvrđe je nađeno srednjovjekovno oružje. Mlinar Rittig je 1833. godine našao kod svoga mlina dva groba, u njima su bile lucerne (prema Luki Iliću: *vjekovite svietaljke*) i lakrimarij (Luka Ilić ih je nazvao *suzione*), za što je pisao da su male posudice u koje su Rimljani skupljali suze.⁶⁶ Između Mihaljevca i Mitrovice nađen je 1844. te 1846. godine kod Alaginaca rimski grob s nekoliko kovanica Konstantina II.

Luka Ilić je smatrao da je Kutjevo pripadalo Požegi.⁶⁷ U svome rukopisu je pisao o širenju crkvenih redova i razvoju vjerskog života u gradovima. Tako je pisao o dolasku isusovaca u ovaj kraj i osnivanju samostana. Isusovci su se nastanili u Požegu i nazidali samostan na ostacima samostana klarisa, pri čemu su se poslužili građom iz ruševina. T. Đurić i D. Feletar su pisali kako se još uvijek ne zna čija je zapravo crkva bila u početku, ali prema nekima je ovdje bila crkva i samostan sv. Klare, a zatim crkva sv. Marije. Također su pisali kako je moguće da je ovo bila najstarija požeška crkva.⁶⁸ Dalje je Luka Ilić pisao kako su isusovci zajedno s crkvom podigli i Kolegij u sklopu kojeg je od 1836. bio i orfanotrofij, kojeg je podigao zagrebački biskup Aleksandar Alagović svojim troškom za dvadeset i pet učenika, deset djevojčica, a uredio ga je kardinal i nadbiskup Juraj Haulik. Također je spomenuo i zagrebačkog biskupa Franju Thauzyja koji je 1752. godine uveo u Požegu konzistorij kojim je

---

⁶⁶ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252 : 248.

⁶⁷ Luka Ilić je pretpostavio da je Kutjevo bilo pod Požegom: "Zaključiti je dakle, da je i današnja Kutjeva njekoč na Požegu spadala i da su u Kutjevi cistercite svoj samostan sa Opatiom imali." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 299.

⁶⁸ ĐURIĆ, FELETAR. 2002: 131.

vodio duhovne i pastoralne poslove u slavonskom dijelu biskupije, a postojao je do 1848. godine te je osnovao sjemenište. Isti biskup je postavio kamen temeljac crkvi sv. Terezije 28. lipnja 1756. da bi razdjelio zagrebačku biskupiju od požeške, u čemu ipak nije uspio. Luka Ilić je zapisao da su 1762. počela filozofska, a 1763. godine teološka predavanja. Iz rukopisa se saznaje da je samostan ugašen 27. listopada 1773. godine Bulom Klementa XIV., zatvorili su ga kraljevski komesar Čačković i prvi podžupan Ivan Stržić, a ukinuta su i predavanja. Škole su bile izručene kapistranskom redu 1830. godine.

Luka Ilić se bavio i poviješću franjevačkog samostana i promjenama koje je crkva podnijela dolaskom Turaka na ovo područje. Tako je zabilježio podatak da ga je paša Tahija opljačkao 1544., a 1573. godine ga je Iskender zapalio i protjerao franjevce u Vučjak u kapelu sv. Filipa i Jakova, te njihovu crkvu pretvorio u tursku džamiju. Iz novijih izvora saznajemo da se džamija zvala "Šerklot", a izgonom Turaka 1687. godine je izgubila tu funkciju.⁶⁹ Također je zapisao da je samostan popravljen do 1708. godine, ali im je uskoro bio oduzet. Svećenici kapistranskog reda držali su predavanja u gimnaziji do 1864. godine.

3.1.4. Virovitička županija: Osijek

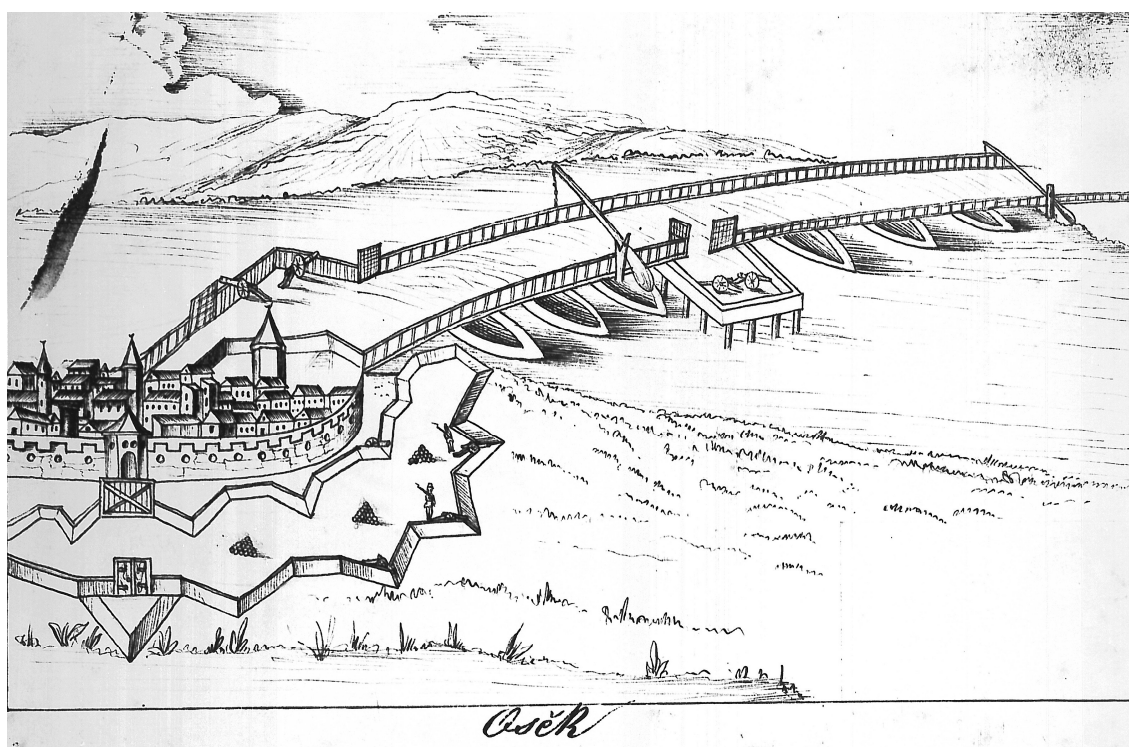
U poglavlju o virovitičkoj županiji Luka Ilić je između ostalih gradova, pisao i o Osijeku. **Osijek** je bio glavni grad kraljevstva Slavonije, nalazio se na desnoj obali Drave. Sastojao se od tvrde, gornjeg i donjeg grada, kuća i zgrada među kojima su se isticale državne i vlastelinske. Luka Ilić je pisao kako je Osijek zbog svog položaja bio važan od najstarijih vremena, zbog čega je i bio zaštićen jakom tvrdom. Rimljani su Osijek zvali *Mursa* što je, prema Luki Iliću na ilirskom prema značilo muški. Ptolomej ga je zvao "*Muria*", a drugi *Mursia*, *Mursa*, *Mirsa* ili *Mursen*. Iz imena Osijeka Luka Ilić je zaključio da su prije Rimljana ovdje obitavali Slavo-iliri te da je Mursa bila mnogo starija od rimskog doba. Ova pretpostavka pokazala se točnom, jer je područje Murse bilo naseljeno već u starom kamenom dobu, prije 8000 godina. Prvi stanovnici bili su arijski Iliri, a ovdje su boravili i Kelti koji su se stopili s domaćim panonskim Andizetima ilirskog porijekla čije je središte bila Mursa.⁷⁰ Luka Ilić se bavio postankom imena Osijek pa je tako zabilježio da je kasnije prozvan *Ozvagh*, *Oziag*, *Ezeck*, *Eszek* i *Eszekinum*. Ortelio ga je u svom putopisu zapisao pod imenom *Ezekh* iz čega je nastao naziv *Osiek* i *Esseg*.

---

⁶⁹ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 130.

⁷⁰ SRŠAN, 1996: 7.

Prema zapisima Luke Ilića vidljivo je da je upoznat sa povijesti Osijeka i povijesnim ličnostima koji su pridonijeli razvoju grada. Zapisao je kako su mnogi tvrdili da je grad podigao Hadrijan, potaknuti riječima Stjepana Bizantinca: "Murza grad Panonije, djelo Hadrijanovo", a nađen je i spomenik s natpisom na kojem je, prema Katančiću, pisalo "Blaženom Hadrijanu, Murzani svojem uskrstitelju". Kao dokaz teoriji da je grad nastao prije Hadrijana Luka Ilić je predložio Katančićeva djela.⁷¹ Smatrao je da je spomenik bio podignut Hadrijanu u čast jer, dok je boravio u Osijeku, dao je grad poljepšati, obzidati zidom, i dao mu naslov kolonije. Ovaj podatak se može naći i u novijim izvorima, tako je Stjepan Sršan pisao da je prva faza urbanizacije Murse završila kada ju je Hadrijan uzdigao na status grada-kolonije, oko 124. godine.⁷² U Osijeku su nađeni i spomenici s natpisima Augustu i Hadrijanu, a ovdje je rođen i Elio Sergio, iz rimske plebejske obitelji. U Hadrijanovo vrijeme je u današnjem Osijeku bila velika trgovina zbog čega je Luka Ilić zaključio da je grad bio važan kroz povijest. Pisao je da su grad poharali Avari te se počeo oporavljati pod domaćim vladarima pod imenom Osijek, a od srednjeg vijeka se ubrajao među manje tvrđe.

Slika 9. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Osijek

⁷¹ Luka Ilić je pisao o postanku Osijeka prije Hadrijana: "Ovim, koji su toga mnjenja, preporučam veleiskusnog starinara Katančića štiti, iz kojeg će se djela podpuno osvjedočiti, da je Mursa već prid Hadrianom obstajala; kako to međ inimi i novci od Augusta, Tiberia, Klaudia, Vespasiana, Domitiana, Nerve i Trajana, koji su pred Hadrianom vladali sviedoče, koji se još i danas u Osieku izkapaju." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 374.

⁷² SRŠAN, 1996: 7.

Luka Ilić se bavio i turskim razdobljem, te je zabilježio da je najveća opasnost Osijeku zaprijetila 1526. godine kada je Bali-beg zauzeo grad s 20 000 vojnika. Pisao je i kako se važnost Osijeka povećala kada je Hamza-beg morao napraviti 1566. godine most po Sulejmanovoj naredbi. Most je održavao vezu sa Ugarskom čime je Osijek postao prometno važan. Dalje se iz rukopisa saznaje o sudbini Sulejmanovog mosta kojeg je zapalio Nikola Zrinski nakon što je 1664. godine zauzeo Dardu. Turci su ga kasnije ponovno digli, ali su ga Hrvati 1685. godine opet zapalili. Također je zabilježio događaje koji su uslijedili nakon što je most srušen, a Osijek oslobođen od Turaka nakon 161 godine. Budući da je tvrđa bila oštećena kralj Karlo V. zapovjedio je da se poruši i 1712. godine postavi novi kamen temeljac. Tako je general Petraš 26. listopada 1712. godine postavio kamen temeljac umjesto nadvojvode Eugena Savojskog. Prema Luki Iliću, u kamenu su sahranjene relikvije sv. Venusta, sv. Verekunda i sv. Urbana, te raspelo i slika sv. Donata. Postavljeno je i više komada zlatnih i srebrnih kovanica i dukat koji je izrađen za tu svečanost. Iz rukopisa saznajemo da su na kamenu zapisani datum 26. listopada 1721. godine kada je kamen i postavljen, imena osoba zaslužnih za obnovu tvrđe, imena sudionika ove svečanosti te blagoslov tvrđe. Dalje je zapisao da je, nakon što je tvrđa završena bio potreban i most preko Drave koji je započet 1773., završen je 1777. godine, a mnogo puta ga je uništila rijeka.⁷³ Marija Terezija i car Josip su dali isušiti močvare čime su spasili most od daljnjih poplava zbog čega im je u zahvalu bio podignut spomenik 20. listopada 1779. godine.

U daljnjem tekstu se nastavlja pitanje vlasništva tvrđe kroz povijest u kojem je Luka Ilić zapisao imena koja se vežu uz povijest tvrđe. Pisao je da je tvrđa bila u carskim rukama do 1848. godine, a onda ju je 18. listopada upravitelj general Jović izručio Kazimiru Batthyanyu i mađarskoj vladi. Carska vojska je kasnije opet zauzela grad i tvrđu, te je tvrđa od 13. veljače 1849. godine bila u carskim rukama. Kako je zabilježio Luka Ilić, osječka tvrđa je od najstarijih vremena bila pod zaštitom vlade. Tijekom srednjeg vijeka tvrđa je bila u vlasništvima obitelji, Luka Ilić je spomenuo dvije za koje je smatrao da su bili vlasnici tvrđe, a bile su to obitelji Dežefi i Theruk.⁷⁴ Kasnije je bila u vlasti dvorskog službenika Petra Gereba, nakon njegove smrti u rukama pečuškog biskupa i njegovog brata Ivana Ernesta.

---

⁷³ O propadanju mosta Luka Ilić je pisao sljedeće: *"Most ovaj skoro svake godine znatnih i požrtvujućih popravah treba, buduć mu Drava kod svake oveće poplave sa porazom prieti."* NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 383.

⁷⁴ Luka Ilić je zabilježio imena obitelji pod čijom je vlasti bila osječka tvrđa: *"Tako se spominje god:1497. njeka pravda radi Eseka ili Osieka medju obitelji Dežefi od Cernika, i Theruka od Cernika kod požezkog kapituluma, odkud sliedi, da je Osiek na jednu izmed ove dvie obitelji pripadao."* NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 384.

Također su zabilježena nalazišta raznih predmeta na području Osijeka. Na ovome području nađeni su razni lijesovi, posuđe, ikone, prstenje, narukvice, spomenici i drugi predmeti izrađeni od zlata i srebra te novci od svih vladara. Luka Ilić je opisao dva ilirska predmeta za koja je smatrao da su od velike važnosti. Tako je opisao zemljanu posudu za pomast na kojoj se nalazio natpis koji se, prema Katančiću, čitao Borin lijek, prema čemu je Luka Ilić zaključio da je neki Borin prodavao masti. Drugi predmet bio je okrugli opal, veličine nokta, na kojem je bio prikazan oblak sa dvije ruke koje se rukuju sa natpisom koji se čita "oko nas".⁷⁵ Dalje su nabrojani spomenici i natpisi koji se na njima nalaze.

Osijek je poznat i kao vjersko središte, o čemu je Luka Ilić također pisao.⁷⁶ Pisao je o povijesti franjevačkog samostana koji se počeo graditi 1699., a gradnja je trajala do 1705. godine. Samostan su srušili Turci. Franjevci su se carskom odlukom iz 1873. godine morali preseliti u bivši isusovački samostan. Luka Ilić je još dodao da su u Osijeku i kapucini imali svoj samostan. Prema novijim podacima kapucini su u Osijeku bili od 1703. godine, a posjed im je darovao zapovjednik tvrđe Jakob von Eggendorf.⁷⁷

3.1.5. Brodska pukovnija: Vinkovci

U drugom dijelu rukopisa opisane su Starožitnosti brodskog graničarskog narodnog puka broj sedam. Ovaj dio je Luka Ilić započeo geografskim položajem kraja, zapisao je broj stanovništva i opisao prirodna bogatstva kraja. Tako je zabilježio da je na ovome području bilo 74 626 stanovnika, od čega 68 733 katolika, 5182 pravoslavaca, 699 evanđelista i jedanaest Židova. Brdo kod Glogovice i Zdenaca bilo je bogato kamenom koji se koristio za izradu cesta i proizvodnju vapna. Ravnica je bila plodna i bogata voćem i šumama. Nabrojao je i rijeke na ovome području: Savu, Bosut, Spačvu, Mrsunju, Ervenicu i Glogovicu.

Opis **Vinkovaca** je započeo njegovim geografskim smještajem uz Bosut, na području nekadašnje Cibale koja se prostirala od Ivankova do Nuštra. Prema današnjim saznanjima Cibala je ležala na magistralnom južnapanonskom pravcu koji je povezivao Italiju s istočnim dijelovima Carstva.⁷⁸ U novije vrijeme se smatra da se na proširenom donjem toku Ervenice nalazilo rimsko bosutsko pristanište iz čega se zaključuje da se Bosut koristio kao plovni put i

---

⁷⁵ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 384.

⁷⁶ Luka Ilić je pisao o počecima širenja vjere na području današnjeg Osijeka: *"Mursa je i odtud glasovita, što je u njoj sv. Klement, učenik sv. Petra Apoštola vieru Isusovu razprostranio i biskupiu podigao."* NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252 : 388.

⁷⁷ SRŠAN, 1996: 53.

⁷⁸ ANDRIĆ, 2007: 15.

da je u rimsko doba bio važniji plovni put nego danas.⁷⁹ Luka Ilić je pisao da je grad u srednjem vijeku nosio ime *Palina*. Prvi koji je današnje Vinkovce povezaao sa antičkim *Cibalama* i srednjovjekovnom *Palinom* bio je pečuški kanonik i učenjak István Szalagyi-Salagius (1730-1796).⁸⁰ On se oslanjao na stare zemljovide iz 16. i 17. stoljeća prema kojima se lokalitet zvan *Palina* ili *Palyna* nalazio na mjestu kasnijih Vinkovaca. Danas se smatra da nijedno srednjovjekovno naselje imena Palina ne odgovara današnjim Vinkovcima.⁸¹

Luka Ilić je zapisao narodne predaje o imenovanju Vinkovaca. Prema jednoj predaji, u vrijeme Turaka, čovjek imenom Vinko je pomagao kršćanima i otjerao Turke te je njemu u čast mjesto prozvano Vinkovci. Prema drugim predajama Turci su protjerani na sv. Vinka, dok neki kažu da su u ovom mjestu Turci smjeli piti vino te da je zato prozvano Vinkovci. M. P. Katančić je također pisao da ime Vinkovci potječe od nekog Vinka ili od izobilja vina u ovome kraju, što je možda preuzeo Luka Ilić, budući da znamo da se poslužio njegovim djelima.⁸² Prema novijim pretpostavkama ime Vinkovci potječe od nepoznatog, ali važnog žitelja imena Vinko iz zaseoka pokraj Szentillyea.⁸³

Luka Ilić je zabilježio i povijesne događaje koji su se odvijali na području Vinkovaca te je pisao o pojedincima zbog kojih su Vinkovci također važni. Tako je zapisao da su Vinkovci poznati i zbog bitke Konstantina Velikog s Licinom.⁸⁴ Od poznatih i važnih osoba, spomenuo je Gracijanova sina, Valentinijana I. koji se rodio na ovome području, a napredovao je od vojnika do upravitelja Britanije i Afrike te je nakon Jovijana, 26. veljače 364. godine bio izabran za cara. Dalje je pisao o razdoblju nakon Valentinijanove smrti kada je njegov sin Gracijan bio odabran za cara te je imenovao svog brata Valenta suvladarom. Gracijan je proglasio 19. siječnja 374. godine Teodozija carem istočnog djela Carstva. Luka Ilić je spomenuo još jednu važnu osobu iz povijesti grada, a to je bosanski biskup Juraj Palina koji je poginuo u Mohačkoj bitki.

Luka Ilić je popisao predmete nađene i na ovome području te je tako zapisao da je 1844. nađen plosnati okrugli kamen, veličine kestena koji je mijenjao boju kao kameleon. Zapisao je svjedočanstvo onih koji su vidjeli kamen, a prema kojima je kamen iz crne boje prešao u

---

⁷⁹ ANDRIĆ, 2007: 14.

⁸⁰ ANDRIĆ, 2007: 33. Szalagyijevo djelo zvalo se *O stanju panonske Crkve (De statu ecclesiae Pannonicae)*.

⁸¹ ANDRIĆ, 2007: 34.

⁸² ANDRIĆ, 2007: 121.

⁸³ Szentillye je bio posjed i trgovište sa župnom crkvom sv. Ilije, danas se nalazi na vinkovačkoj Meraji. ANDRIĆ, 2007: 122.

⁸⁴ O važnosti Vinkovaca kroz povijest Luka Ilić je zapisao: "*U ostalom Cibala je i odtud glasovita, što u svih panonskih kašiputih dolazi, zatim što se je ovdie Konstantin Veliki zadržavao i sa šogorom Licinom opasnu bitku imao.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252:112.

bijelu, zatim je mijenjao boje iz žute u crvenu, plavu i zelenu da bi na kraju po površini bio prošaran zlatnim prugama kao mramor.⁸⁵

Iz ovoga teksta također je vidljivo da je Luka Ilić sudjelovao u pojedinim iskapanjima te da se zanimao za stare predmete. Pronađeno je i razno prstenje, narukvice, naušnice i oružje, Luka Ilić je sve predmete vidio 1845. godine kod jednog trgovca koji je imao i zbirku kovanica raznih vladara. U Vinkovcima su iskopana dva spomenika koja su mu poslužila kao dokaz da je mjesto zvano *Cibalis* i *Municipium*. Pisao je da je u Cibali postojala i biskupija apostolskih učenika Epaneta i Andronika u 1. stoljeću prema Salagiju. Luka Ilić nije znao kada je biskupija ugašena, ali je pretpostavio da su ju uništili Avari.

3.1.6. Srijemska županija: Vukovar, Ilok

Zadnji dio ovoga rukopisa odnosi se na starožitnosti Srijemske županije. U ovaj dio ubraja se i **Vukovar**. Vukovar je bio podijeljen na stari i novi dio rijekom Vukom. Luka Ilić je pisao da Vukovar ima povoljan položaj, jer se s jedne strane nalazi Dunav, dok su s druge plodna brda koja su bila poznata zbog dobrog vina i usjeva, posebno pšenice.

Luka Ilić je iz različitih izvora prikupio podatke o imenovanju Vukovara. Tako je pisao da je Plinije Vuku zvao *Valdasus*, drugi *Valdanum* i *Vadasum*, a Katančić je dokazao da je to današnja Vuka koja je u kasnijim vremenima bila poznata pod imenima *Palus Hiulca*, *Wlcea* i *Wolcea*. Smatrao je da je Vukovar dobio ime po rijeci Vuki, a bio je poznat i po imenima *Valchum* prema Istvanffyju, Ortelio ga je zvao *Wolkovar*, u nekim poveljama je *Wolkov*, *Walkovar*, *Vlčoci*, *Wlcov* i *Vukovarinum*. Luka Ilić je pisao i o neslaganjima u imenovanju Vukovara. Rimljani, Lazio i Manert zvali su ga *Cornacum*, s čime se nisu slagali Veselingio i Celario. Veselingio je tvrdio iz putopisa da je *Cornacum* bio između *Murse* i *Vindobone* (današnji Beč), a Cellario da je današnji Vukovar bio između *Cornacuma* (današnji Sotin) i *Titoborgiuma* (današnje Borovo Selo) u vrijeme Rimljana.

Položaj i ostaci starih predmeta naveli su Luku Ilića na pretpostavku da je za vrijeme Rimljana na tome području postojala tvrđa. Kako je zapisao, prvi spomen tvrđe bio je u vrijeme kada su hunski vođe Bulsun, Lelu i Botond osvojili i poharali Zagreb, Požegu i Vukovar.

---

⁸⁵ Luka Ilić je pri opisu ovoga prstena donio sljedeći zaključak: "Ovim se potvrđuje, ona do sada nevjerovana pripovijedka, da su Rimljani na prstenih takovo kamenje imali, koje je po toploti krvi promjenu strastih u čovjeku izdavalalo." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 114.

Luka Ilić je pisao o vlasnicima tvrđe te o važnim događajima koji su obilježili njenu povijest. Ovdje se također pozvao na Čoku prema kojemu je tvrđu u vrijeme slavonskog hercega Kolomana posjedovao grof Petar Slavić koji se u povelji iz 1232. godine naziva Petar grof de Vlkov. Luka Ilić je spomenuo još nekoliko imena koja se vežu uz povijest tvrđe, te je tako pisao da ju je ban Ivan Morović (Maroth) posjedovao u 13. stoljeću, a kasnije je pripala obitelji Gereb. Tvrđava je pripadala i Lovri Iločkom od 1494. godine. Preteo ju je Dragfy (Dragović) koji ju je zadržao za kralja Vladislava te ju obnovio tako da se mogla obraniti od svakog neprijatelja. O vlasnicima tvrđe pisali su i T. Đurić i D. Feletar, a njihova imena se poklapaju s imenima koje je naveo Luka Ilić.⁸⁶ Luka Ilić je također pisao kako je Vukovar pao u turske ruke 1. kolovoza 1526. godine, a bio je pod njihovom vlasti do 1687. godine kada ih je protjerao general Dünewald. Zapisao je kako su Turci ostavili samo ruševine, no nakon oslobođenja se Vukovar počeo oporavljati. Kasnije su Vukovar opet pogodili nesretni događaji, pa je tako kuga u Vukovaru bila od 1738. do 1740. te ponovno 1795. godine, a 2. srpnja 1822. godine izgorjelo je 308 kuća.

Luka Ilić je pisao o obnovi grada i promjenama koje je donijela obitelj Eltz. Pisao je da je obitelj Eltz držala vlast u Vukovaru preko stotinu godina i znatno pridonijela proljepšanju grada. Uredili su dvorac, županijske kuće, samostan i interijer crkve te dvokatne kuće. Vukovar je bio bogat nalazištima raznih rimskih posuda, oružja, novca, pokućstva i spomenika, a mnoge starine su nađene tijekom gradnje crkvice koju je naručila obitelj Eltz, na mjestu gdje su Srbi ubili grofa Huga 26. listopada 1848. godine. Tada su u dvorištu iskopani bijela mramorna ploča, ljudske kosti i oklop za koji je Luka Ilić pretpostavio da je oštećen od metka na desnoj strani. Pretpostavio je da je na ovome mjestu bila bitka s Turcima i da je umro oklopnički časnik za kojeg je navedena ploča bila izrađena. Također je zapisao i druge predmete nađene na ovome području te osobe koje su ih našle. Kod ljekarnika Kirchbauma i Recikovića su se čuvale kosti raznih prapovijesnih životinja, crijepovi, posude, oružje i novci. Luka Ilić je popisao novac gospodina Kirchbauma da bi pokazao koliko je Vukovar bogat starinama, ali, kako je dodao, i u slučaju da netko hoće kupiti novac da zna kome se treba javiti.

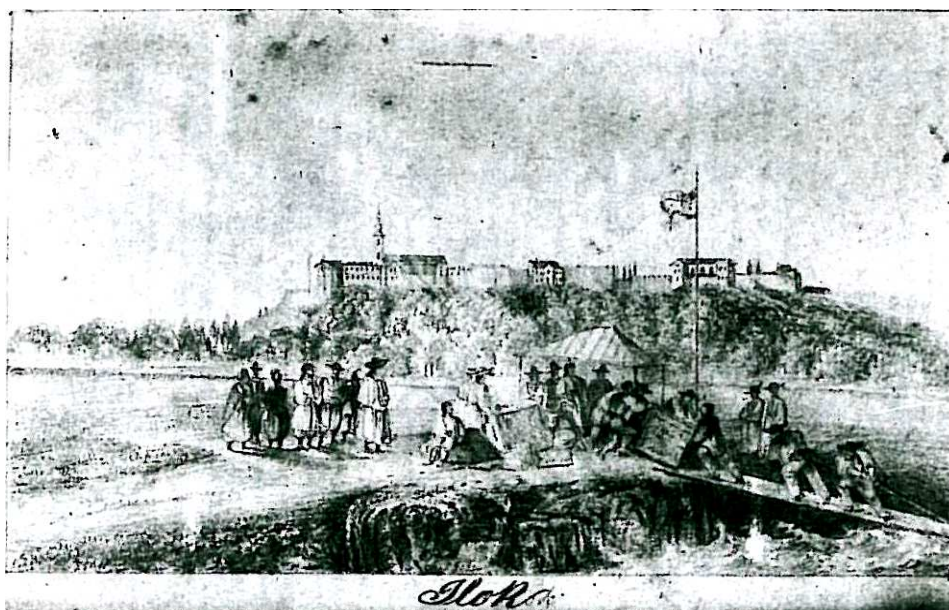
Luka Ilić je pisao o povijesti crkve u Vukovaru. Zabilježio je da su franjevci podigli rezidenciju 1722. godine, a 1723. su počeli zidati samostan s crkvom. Iz rukopisa se saznaje da je Josip Janković tražio relikviju od pape, na što je papa pristao, te mu je 1754. godine

---

⁸⁶ T. Đurić i D. Feletar su među vlasnicima tvrđe također spomenuli Ivana Morovića, Petra Gereba, Lovru Iločkog i Dragfija (Dragović) ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 327.

poslao tijelo sv. Bone, koje su u Osijeku obukli dragocijenim haljinama i poslali ga u Vukovar 24. lipnja 1754. godine.⁸⁷ Ovaj podatak su zabilježili i T. Đurić i D. Feletar citirajući Anđelu Horvat koja je pisala da je franjevački samostan sa župnom crkvom sv. Filipa i Jakova građen u baroknom stilu, uglavnom 1727. godine. Također se među inventarom crkve spominje i tijelo sv. Bone dopremljeno iz Rima 1754. godine obučeno u kičeno barokno ruho.⁸⁸ U Vukovaru se nalazila i pravoslavna crkva i kapela sv. Roka koju je podiglo stanovništvo od 1738. do 1740. godine u zavjet od kuge.

Luka Ilić je pisao i o **Iloku**. Opisao je tvrđavu koja se je prostirala od jugoistoka prema jugozapadu na brdo. Tvrđava je bila opasana zidom iz 17. stoljeća sa sedam oblikih i šest četverouglastih tornjeva. Imala je četiri ulaza, pred glavnim velikim ulazom bio je od jugozapada duboki opkop nad kojim je ležao most. Osim toga tvrđa je bila ojačana dvostrukim opkopom i imala dvije pregrade, jednu s istočne, drugu sa zapadne strane. Luka Ilić je smatrao da je tvrđava bila velika i jaka, iako je on zatekao samo zid koji odbija Dunav, a sve drugo je bilo porušeno. Srednjovjekovnim iločkim građevinama bavili su se i D. Feletar i T. Đurić koji su pisali da se Ilok u srednjem vijeku sastojao od dvije cjeline koje su bile

Slika 10. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Ilok

povezane u jedinstven urbanistički kompleks. Gornji grad na platou je bio sjedište feudalaca dok je donji grad bio centar privrednog života. Oni su opisali tvrđavu od koje su djelomično

⁸⁷ O ovom događaju Luka Ilić je zabilježio i podatak: "Ovom je prilikom priko 15000 stranih u Vukovar došlo, gdje je kroz osam danah s.tjelo izloženo bilo. Sad se s' desne strane na oltaru svetog Josipa nalazi." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 445.

⁸⁸ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 330.

sačuvane zidine koje su opasivale grad u obliku izduženog nepravilnog četverokuta. Zidine su bile pojačane s tri četverouglaste kule, tri zaobljene polukule, na jugozapadu snažnim bastionom te na sjeveroistoku cilindričnom kulom koja je danas u sklopu franjevačkog samostana. Zidovi završavaju kruništem, a građeni su solidnom opekom.⁸⁹

Luka Ilić je dalje pisao o porijeklu imena Ilok, pri čemu je zabilježio da su ga Rimljani zvali *Cuccium*, dok ga je bilježnik kralja Bele, čije ime mu nije bilo poznato, zvao *Vlcau*, poslije je zvan *Voilach*, *Vlak*, *Hvylak*, *Villak*, *Vjlak*, *Ulak* i *Ujlak* iz čega je nastao Ilok.

Luka Ilić je smatrao da je tvrđava postojala u vrijeme Rimljana, za što su mu dokaz bili novci raznih careva, ali je pisao kako je možda još i starija. Zabilježio je važne promjene koje je iločka tvrđa pretrpjela. Tvrđa je izgorjela do temelja 1524. ili 1526. godine, nakon smrti Lovre Iločkog, ali je kasnije bila djelomično obnovljena.⁹⁰ Luka Ilić je pisao o ratovima s Turcima koje je iz Iloka istjerao Düneward 1687.godine, ali je Ilok tada već bio uništen.

Slika 11. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Ilok za vrijeme turske vladavine 1608. godine

⁸⁹ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 342.

⁹⁰ O propasti tvrđe Luka Ilić je pisao: "Po smrti Lovrinoj god:1524. (nijekoji stavljaju njegovu smrt na god:1526.) izgori iločka tvrđja bi reći do temelja nu bi u koliko su okolnosti vriemena dopustjale, opet popravljen, da ju Soliman II. osvojivši Petrovaradin, što lašnje dne 1. kolovoza 1526. predobije, buduć je neznatnu posadu u onaj par imale." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252 : 455.

Također se iz rukopisa saznaje o vlasništvu nad tvrdom koje se često mijenjalo. Tako je zapisao da se ne zna kome je tvrđa pripadala nakon pada Rimskoga Carstva, ali su ju, prema Čoki, zapalili Huni pod Arpadom. Poslije je kralj Zvonimir dao Ilok iz zahvalnosti Raduli Kapsanoviću. Obitelj Iločki vladala je tvrdom od 1364. godine.⁹¹ Luka Ilić se složio s Čokom da je Ujlaki, odnosno Iločki, slavenskog roda za što je smatrao da potvrđuje i nadimak Slavonac koji je spomenuo Carol Wagner. Nakon progonstva Turaka, kralj Leopold I. je u zahvalu darovao dvor sa iločkim vlastelinstvom knezu Odeschalchiju.⁹² Livije Odescalchi je potpomogao ratovanje protiv Turaka tako što je slao hranu mletačkoj vojsci na ratištima u Dalmaciji i Grčkoj.⁹³

Na području Iloka su pronađene razne posude, kovanice skoro svih careva i konzularni novci. Luka Ilić je dobio nekoliko kovanica iz vremena Trajana, Hadrijana, Antonina, Severa, Maksimilijana i Konstantina dok je boravio u Iloku 1845. godine. Pisao je i o drugim predmetima nađenima na ovome području. Tako je opisao kamen koji je nađen u dvorištu kneževske palače. Na kamenu je bio prikazan čovjek s lijeve strane tijela zaogrnut haljinom ili plaštem, s desne strane golog, ruka mu je na prsima savijena s pruženim kažiprstom. Na drugoj polovici pod tom slikom bila su prikazana dva odjevena čovjeka, ispod desnog je bilo slovo M. Nađeno je još pet velikih lijepo izrezanih kamena za koje je Luka Ilić pretpostavio da su služili kao svod ili ukras na stupovima u nekoj crkvi.

Luka Ilić je opisao franjevačku crkvu. U njoj je zatekao nadgrobni spomenik Lovre Iločkog i njegovog oca Nikole. Na kamenu je stajala godina 1500. iz čega je zaključio da je Lovro još za života dao podignuti kapelu. U kapelici Blažene Djevice Marije je na bočnim zidovima zatekao bijeli kamen, dok je u sredini kapelice pred oltarom bio nadgrobni spomenik obitelji Brnjaković s natpisom i grbom.

Pisao je o predmetima koji su se čuvali u knjižnici Odeschalschija, a neki od njih bili su slika Aristotela, slika Bruta, satir od mramora i poprsje pape Inocenta XI Odeschalschija od kararskog mramora. Također je pisao o zdanjima koja su se nalazila u tvrđi. Osim zgrada i kuća, u staroj tvrđi nalazila se velika vojvodska ili kneževska palača, biskupska crkva sv. Stjepana, samostan klarisa, te samostan augustinaca i sv. Franje Asiškog. Svi samostani imali

---

⁹¹ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 341.

⁹² Luka Ilić je pisao o nagradi kralja Leopolda knezu Odeschalchiju u zahvalu za zasluge nakon turskog progonstva: *"Po prognanom Turčinu pokloni kralj Leopoldo I. Ilok sa celim spahilukom knezu Odeschalchiu skupa sa grlom i naslovom sriemskog kneza kojega potomstvo još i danas iste dobro posjeduje."* NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 459.

⁹³ RUKAVINA, 2001: 76.

su i svoje crkve. O srednjovjekovnim crkvama u Iloku pisala je i Diana Vukičević – Samaržija, a spomenula je župnu crkvu sv. Petra, franjevačke crkve sv. Stjepana i sv. Marije, augustinsku crkvu sv. Ane, samostan klarisa sv. Helene i hospital s kapelom sv. Ladislava i sv. Nikole.⁹⁴ Kako je Luka Ilić zabilježio, iločka tvrđa je poznata i zbog događaja vezanih uz dvojicu važnih franjevaca, sv. Ivana Kapistrana i Pavla Tomorija. Tako se iz rukopisa saznaje da je u franjevačkom samostanu 23. listopada 1456. godine umro franjevački propovjednik sv. Ivan Kapistran te da je ovdje Pavao Tomori, kalačko-bački nadbiskup, koji se istaknuo u ratu protiv Turaka, 1520. godine iz vojnika prešao u redovnike i stupio u franjevački red.

3.1.7. Petrovaradinska pukovnija: Petrovaradin

U trećem dijelu opisane su starožitnosti petrovaradinskog graničarskog narodnog puka broj 9. Pri opisu Petrovaradinske tvrđe Luka Ilić je zapisao kako ju čvrstom čine podzemni vojni prokopi (mine). Tvrđa se sastojala od jedne glavne ulice i dvije sporedne koje su se spajale u veliki trg na kojem se nalazilo četrdeset i osam građanskih i petnaest carskih kuća s četiristo stanovnika bez vojničke posade. Od građevina u unutrašnjosti tvrđave pisao je da je najvažnije mjesto zauzimala crkva, oružarnica gdje su se bočni stupovi nastavljali u gornju tvrđu, zatim zdanje vrhovnog vojničkog upraviteljstva koje je 1807. godine s bolnicom bilo podignuto na temeljima nekadašnjeg franjevačkog samostana, vodena i grenadirska vojarna, velika straža, inženjerska kuća i vijećnica. Vlatko Rukavina je također opisao tvrđu koja se diže četrdeset metara iznad Dunava. Dunav je na tome mjestu širok 350 metara te je oduvijek bio pogodan za prelaženje. Tvrđava je bila podijeljena na Donji i Gornji grad. Donji grad se sastojao od visokih zgrada, uskih ulica, malih dvorišta, a bio je okružen bedemom i šancima u koje se puštala voda. Gornji grad je tvrđava u užem smislu s visokim bedemom podignutim na strmim serpentinskim odsjecima.⁹⁵

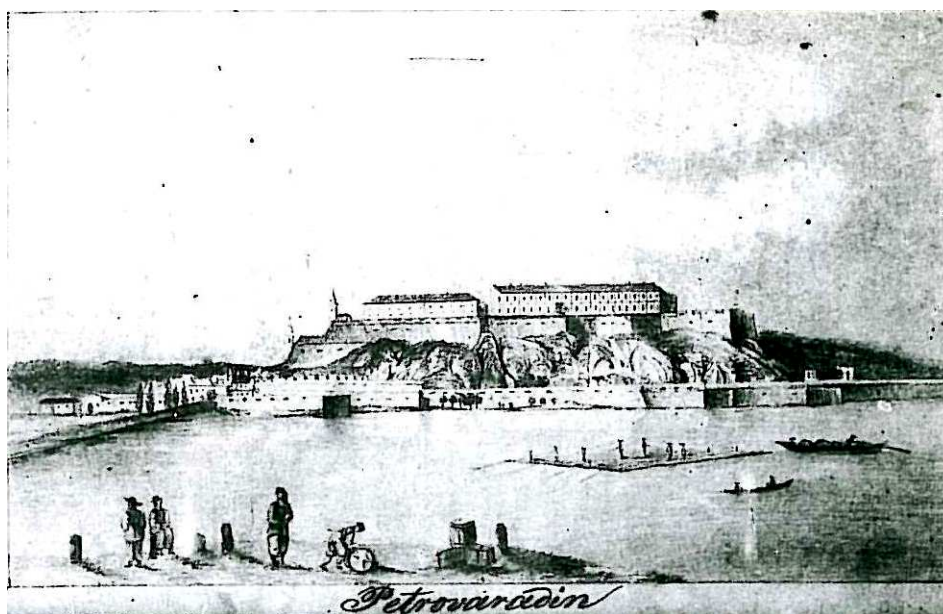
Prema Luki Iliću, Rimljani su Petrovaradin zvali *Cusum*. Petrovaradin mu je bio poznat pod još jednim imenom kojeg je zapisao Taube, *Acumincum* ili *Acuminacium*, koje, kako je Luka Ilić objasnio, dolazi od korijena riječi *acumen*, što znači brk ili jezik.

---

⁹⁴ ĐURIĆ, FELETAR, 2002: 342.

⁹⁵ RUKAVINA, 2001: 105.

Zapisao je nekoliko predaja o gradnji tvrđe te je dao svoju pretpostavku o razdoblju u kojem je smatrao da je tvrđa mogla biti izgrađena. Prema jednoj predaji mjesto se u srednjem vijeku zvalo Petrov grad prema Petru pustinjaku, sinu bogatih roditelja koji ju je dao sagraditi. Prema drugoj predaji Petar ribar je dao sagraditi tvrđavu kada je na tome mjestu iskopao mnogo blaga. Treća predaja govori o ugarskom kralju Petru (1038.-1041.) koji je dao sagraditi tvrđavu, dok su neki tvrdili da je sagrađena u 11. stoljeću kako bi se obranili od Petra pustinjaka, križarskog vođe koji je ratovao oko Zemuna. Luka Ilić nije znao što je od svega ovoga istina, ali je smatrao da ju ugarski kralj Petar nije mogao sagraditi jer nije bio u Slavoniji na vlasti, a isto tako nije mogao ni Petar pustinjak i njegovi križari jer su oni kratko vrijeme bili u Srijemu. On je iz svega zaključio da je tvrđa starija i da su je već Rimljani našli gotovu, jer se u njoj nalazio i Nerven spomenik koji je služio kao miljokaz. Vlatko Rukavina je također pisao da su na prijelazu u prvo stoljeće Rimljani postojeće naselje proširili, utvrdili i nazvali *Cusum*, što se poklapa s pretpostavkom Luke Ilića da je tvrđava nastala prije Rimljana.⁹⁶

Slika 12. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Petrovaradin

Luka Ilić je pisao također o važnim povijesnim događajima koji su se odvijali na ovome prostoru. Tako saznajemo da je Karlo Robert bio zatvoren u tvrđi gotovo devet godina za vrijeme neprijatelja Vjenceslava i Otona, dok 1308. godine nije okrunjen. Kralj Matija je 1463. godine ovdje držao sabor iz kojeg je izdavao i neke povelje. Luka Ilić je dalje pisao o bitkama koje su se vodile na ovome području i vlasništvu nad tvrđom. Prema njemu, tvrđava

---

⁹⁶ RUKAVINA, 2001: 105.

nikad nije pripadala pojedinim obiteljima, nego je uvijek bila u državnom vlasništvu. Pod mađarskom vlasti bila je od 1848. do 1849. godine.⁹⁷ Vlatko Rukavina je također pisao o vremenu mađarske revolucije 1848-1849. godine kada se posada tvrđave odvojila od bečkog dvora te se opredijelila za revoluciju, međutim nakon poraza 1849. godine kapitulirala je pred austrijskim snagama.⁹⁸

Luka Ilić se ovdje još jednom pozvao na M. P. Katančića, za kojeg je pisao da je naveo pet spomenika prema kojima se Petrovaradin zvao *Maleta*, a ne *Cusum*. Nađeni su i rimski novci svih careva, konzularni novci te grčki. Luka Ilić je dobio tri konzularne kovanice i dvije grčke od župnika Milenkovića, a rimske je Milenković poslao u Zagreb.

Luka Ilić se bavio crkvenim redovima koji su na ovome području osnivali samostane. Tako je pisao da su cisterciti od ranih vremena imali samostan u Petrovaradinu u kojem je Karlo Robert bio zatvoren, a kaločki nadbiskup Saul de Hèdervàry im je 1198. godine poklonio opatiju Blažene Djevice Marije. Druga opatija je utemeljena 1203. godine, a bila je posvećena Presvetom Trojstvu. Za vrijeme Turaka tamo su obitavali franjevci, nakon turskog progonstva franjevce su naslijedili isusovci, te je 1701. utemeljena župa.⁹⁹ Luka Ilić je pisao da se u hodniku nalazio oltar u slavu Mariji Pomoćnici s njenom slikom koja je prenesena iz Beograda. Smatrao je da je jedna od najvažnijih znamenitosti tvrđave crkva Gospe Snježne. Zabilježio je da je na mjestu današnje crkve postojala crkvice posvećena Blaženoj Djevici Mariji te su ovamo često vraćali Turci. Princ Eugen Savojski porazio je Turke 1716. nakon čega je, kako je Luka Ilić zapisao, jedan časnik u snijegu pronašao Gospinu ikonu koju je poklonio crkvi te od tada nosi ime Gospe Snježne. V. Rukavina je pisao kako je ova crkva služila jedno vrijeme i kao džamija.¹⁰⁰

Kao što je već spomenuto, Luka Ilić se poslužio opsežnom literaturom pri pisanju ovoga djela. Može se pretpostaviti da nije sva djela izravno pročitao, ali navedena djela pokazuju njegovo veliko znanje i zanimanje za rad na ovome području. Također je vidljivo da je posjetio lokalitete o kojima je pisao što mu je dalo uvid u stanje spomenika koje je posjetio, a to mu je omogućilo i da sudjeluje u pojedinim iskapanjima te da i sam procijeni i opiše

---

⁹⁷ Luka Ilić je pisao o mađarskoj vlasti nad petrovaradinskom tvrđom: "Od tog vremena sve do godine 1848. ostade Petrovaradin miran, nu rečene godine dne 15. Listopada izvrže general Blagović magjarski barjak, naznačivši tim da tvrđja Magjarom pripada, koju je austrijska vojska sve do 7. Rujna 1849. obkoljenu držala, kad se je predala." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 223.

⁹⁸ RUKAVINA, 2001: 106.

⁹⁹ Luka Ilić je pisao o promjenama koje su se odvijale u Petrovaradinu: "Isusovački stan (collegium) jest u parokansko pribivalište i učione godine 1773. pretvoren." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252: 226.

¹⁰⁰ RUKAVINA, 2001: 107.

pronađene predmete. Luka Ilić je zapisao prezimena ljudi koji su pronašli pojedine predmete, te je iz rukopisa jasno da su to uglavnom bili slučajni nalaznici, zbog čega o njima rijetko ima dodatnih informacija. Zahvaljujući ovome radu zabilježene su promjene na pojedinim tvrđavama, a saznajemo nešto i o obiteljima koje su živjele na nekim od navedenih područja. Iz svega se može zaključiti da je Luka Ilić bio dobro upućen u povijest slavonskog kraja, kao i to da je ovome poslu pristupio ozbiljno, o čemu nam govori literatura kojom se poslužio kao i činjenica da je povremeno sudjelovao i u terenskom radu. Povijesni događaji o kojima je pisao su većinom točni, dok su se neki podatci kasnije pokazali netočnima. To je bio slučaj sa imenovanjem Vinkovaca, ali ovakve greške se mogu pripisati i nedovoljnom pristupu informacijama, kao i malom broju pisanih izvora s naših područja.

4. Luka Ilić kao numizmatičar

Sačuvani rukopisi Luke Ilića najviše su vezani uz numizmatiku, a čuvaju se u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici. Zbirka Luke Ilića bila je bogata starim i stranim novcem, a sadržavala je i rijetke primjere novca. Nakon njegove smrti časopis Vijenac je upozorio hrvatsku vladu na zbirku njegovog novca i numizmatičke radove. Vlada je otkupila zbirku po procijeni Šime Ljubića i darovala ju Arheološkom muzeju.¹⁰¹ U zbirci je bilo 3333 kovanica i četrdeset i četiri novčanica, najviše je bilo rimskog novca.¹⁰² Novac je bio većinom s područja Slavonije i Dalmacije.

U već spomenutom pismu Ivanu Kukuljeviću-Sakcinskom, pisanom iz Pančeva, 1. srpnja 1858., Luka Ilić je pisao da je u okolini iskopan sandučić dukata koji još nije vidio. U tom je pismu također pisao: "Moja zbirka starih novacaah podobro se umnožava. Čim ju budem popunio točan ću Vam opis pojedinih poslati, ako jim budete mjesta u Arkivu najti mogli."¹⁰³

4.1. Uputjenje u penezoslovje iliti numizmatiku

Rukopis "Uputjenje u penezoslovje iliti numizmatiku" donosi povijest novca opisan na 250. stranica u kojima se Luka Ilić bavio uporabom novca, postankom, rudama iz kojih je nastao, oblikovanjem novca i izgledom te kovanjem novca. U rukopisu se bavio numizmatikom i spomenicima, a podijeljen je na četiri dijela: Uvod u numizmatiku i starine, grčki, ilirski, novci raznih kraljeva s kratkim zemljopisom, rimski obiteljski novci sa kratkom povjesnicom i opisi novaca rimskih vladara s dodatnim kratkim životopisima.

Luka Ilić je pisao kako novčana znanost spaja tehničku i povijesnu naobrazbu. Tehnička uključuje mješanje kovina, slijevanje raznih ruda, dok se povijesna odnosi na tumačenje kova ili novca. U numizmatiku se ubrajaju novci i medaljoni čija je zadaća ovjekovječiti važna djela ili osobe.

---

¹⁰¹ Vjesnik AMZ 1. siječanj 1879. "Vis. kr. zem. vlada i Vis. c. kr. glavno zapovjedništvo kao krajiška zem. upravna oblast odkupiše cijelu numis. sbivku pok. Luke Ilica za 470 for. 80 nvč., i veledušno zem. muzeju pokloniše, izplativši taj iznos po razmierju pučanstva (naime 285 for. 33 nvč. zem. vlada, a 185 for. 47 nvč. vis. c. kr. zapovjedništvo)." LJUBIĆ, 1879b: 32.

¹⁰² "Ta sbirka sastavljena je od sljedećih komada: 3 srebrna i 2 bakrena celtička novca; 8 srebrnih i 106 bakrenih starogrčkih; 244 sr. i 1139 bakr. rimskih i bizantinskih; 2 sr. i 1 bakr. slavonski; 61 sr. i 63 bakr. dubrovačka; 35 sr. i 3 bakr. ugarska; 11 sr. i 32 bakr. mletačka; 3 sr. i 17 bakr. dalmatinskih; 242 sr. novijeg doba; 92 bakr. medalje; 48 raznih banka; te još nekoliko starinskih predmeta razne vrsti; a uz to napokon stoje numismatički rukopisi pokojnikovi veoma obsežni, hrvatski napisani." LJUBIĆ, 1879b: 32.

¹⁰³ HAZU, Arhiv, XV23/AI43

Smatrao je da su zahvaljujući numizmatici sačuvani podaci o vladarima ili događajima o kojima više ne postoje drugi izvori.¹⁰⁴ Važnost numizmatike je i u tome što nam ona također donosi podatke o privatnom i javnom životu vremena u kojem je novac nastao. Na novcima vidimo razna božanstva koja su se štovala, različite hramove, javna kazališta, raznovrsno oružje, odlikovanja te druge stvari koje nam daju na neki način uvid u umjetnost, javni život, vjerovanja ili bitke kod starih naroda.

Luka Ilić je smatrao da je pri bavljenju numizmatikom važno znati čitati stare spomenike, te da oboje pripadaju istoj grani znanosti.¹⁰⁵

U ovome tekstu je pisao kako je Petrarca (oko 1300.) prvi koji je imao zbirku starih novaca i dao joj znanstveni temelj, a poslije njega i Cosimo de' Medici i aragonski nadbiskup Antonio Agostino. Prvi koji su prokrčili put numizmatici i arheologiji u Hrvatskoj su, prema Luki Iliću bili Joseph H. Eckhel i Matija Petar Katančić.

Luka Ilić je smatrao da kod nas numizmatika još nije napredovala iako je zemlja bogata nalazištima novca. U ovome rukopisu se još jednom očitava njegovo nezadovoljstvo s postupanjem prema starinama nađenim na području Hrvatske. Zabilježio je podatak da je 3. ožujka 1818. godine u Malinu nađena zlatna kruna prilikom čišćenja opkopa uz kuću graničara Ferića, smatrao je da je kruna Konstantinova, jer je uz nju nađen i njegov novac, ali je sve bilo poslano u Beč. Ovime je želio pokazati nedostatak brige o predmetima nađenim na našim prostorima te je pisao kako bi trebali čuvati naše starine.¹⁰⁶ U našoj domovini najviše starina bilo je nađeno u Panoniji, te je smatrao kako bi bilo najbolje da se i kod nas osnuje arheološko društvo kojemu bi bila zadaća iskopati starine.¹⁰⁷

Dalje se u tekstu bavio postankom novca, podjelom novca, oblikom i ukusom novca, pravom kovanja, kovačnicama i njihovom nadzorniku te domaćim kovačnicama novca. Pisao je o povijesti novca i širenju uporabe novca iz Europe. Novac je prema njemu bio u uporabi prije Abrahamovog vremena. Uporaba novca je prešla u Europu iz Azije zahvaljujući trgovini. Prvi su kovali i upotrebljavali novac Grci, poslije njih Iliri. Ilirski novci se mogu usporediti s

---

¹⁰⁴ Iz novca se mogu iščitati podaci o kraljevima koji su vladali te o gradovima ili dinastijama koje su prije postojale, a o kojima nemamo nikakvih povijesnih izvora. NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 2.

¹⁰⁵ Luka Ilić je o povezanosti numizmatike i čitanja spomenika pisao na slijedeći način: "(...)Numismatika i spomenički nadpisi sačinjavaju jednu i istu znanost što se jedna i druga u svoju svrhu jednim i istim sredstvi služi." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 3.

¹⁰⁶ Luka Ilić je upozoravao na nedovoljnu brigu o spomenicima: "Grieh je od strane našieh predjašah a i nas veliki učinjen , koj' nijednim načinom izbrisati, nu samo ublažiti i umaliti možemo, ako najme preostavše starine marljivo budemo kupili i š njimi naš narodni muzej popunjavali." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 6., 7.

¹⁰⁷ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 7.

rimskim i grčkim. Najstarije kovačnice bile su na Braču i Korčuli, a najstariji ilirski novci bili su srebrni.

Zabilježio je i podatke o postanku ruda i njihovom iskorištavanju pri izradi novca. Pisao je kako su dragocjene rude obrađivane u Aziji i Egiptu, a nakon toga i u Europi. Ovdje je spomenuo i dalmatinske novce čije se rude spominju na Trajanovom bakrenom novcu.¹⁰⁸ Smatrao je da se iz novca i spomenika vidi koliko su rude u Panoniji bile bogate. Ilirskih bakrenih novaca je bilo malo, dok je srebrnih bilo u izobilju, a najviše ih je bilo nađeno u Erdelju.¹⁰⁹ Novci su, osim iz dragocjenih ruda, bili kovani i iz tzv. korinskog mjeda koji je smjesa zlata, srebra i bakra, a najčešće su ga koristili Rimljani. Željezne novce uveo je Likurg kod Spartanaca, a ostali su uporabi do Lisandrovog vremena.

Dalje se u rukopisu bavio izradom novca te je opisao dva postupka kojima se izrađivao novac. Novci su se izrađivali tako da se među pečate stavljala ruda i udaralo se toliko dugo dok se pečati nisu udubili u rudu. Drugi način bilo je slijevanje ruda u kalup. Prema izradi novca vidljivo je i napredovanje u umjetnosti. Tako je Luka Ilić zapisao kako su urezivači pečata pokazali svojom vještinom napredak u umjetnosti u Grčkoj, ali i u drugim krajevima.

Najstariji novci bili su zvani "obolos", što je na grčkom jeziku značilo ražnjić zbog svog duguljastog izgleda nalik na ražnjić. Kao izvor za ovaj podatak Luka Ilić je naveo Plutarha. Luka Ilić je pisao da se gotovo sa sigurnošću može reći da su najstariji novci bili okrugli ili duguljasto okrugli. Novci su, kako je pisao, ljepše izrađivani u vrijeme Filipa Makedonskog, Aleksandra, Demetrija, Pira i Lizimaha. Ilirski novci pokazivali su jednaki ukus i umjetnost kao i grčki.

Svaki samostalni grad je kovao svoje vlastite novce pod upravom domaćeg poglavarstva. U Ateni je narodna skupština uređivala novce, naznačivala cijenu i određivala smjesu rude. Tako je bilo i u ilirskim gradovima. Luka Ilić je spomenuo dopuštenje Antioha IV, sirakuškog kralja kojim je Simonu Macabejcu bilo odobreno kovanje novca. Preko ilirskog i grčkog novca se počelo stavljati likove rimskih vladara. Tako je na primjer Tiberije svoj lik stavljao na Augustov novac, Klaudije na Kaligulin, a Galba Oto i Vitelije na Neronov.

---

¹⁰⁸ O dalmatinskim rudama je pisao sljedeće: "*U ostalom dalmatinske rude spominju se na Trajanovi bakreni novci sa nadpisom METALUM DELM. Zato može svaki stvar kako hoće tumačiti.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355 : 27.

¹⁰⁹ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 31.

Pri počecima kovanja novca postojala je samo jedna kovačnica, kao na primjer u Rimu gdje je postojala jedna carska kovačnica na Kapitolu. Luka Ilić je pisao o domaćim kovačnicama novca pa se tako saznaje da su Iliri preuzeli uporabu novca od Feničana ili Grka. Prvi su u tome bili pomorski gradovi koji su koristili novac za trgovinu te su napredovali u umjetnosti pri kovanju novca jednako kao i narodi s kojima su trgovali. Ilirske kovačnice novca su bile u Amantiji, Apoloniji, Daorsi, Dyrrachiumu (današnji Drač), a najstarije od njih bile su u Draču, Korčuli i Apoloniji.

Prema Luki Iliću, ilirski novci pokazuju moć, bogoštovlje, bogatstvo, junaštvo te iz njih možemo saznati puno toga o životu Ilira, pa tako na primjer saznajemo da su Korčula i Vis bili poznati po vinarstvu, jer je na novcu je bio prikazan grozd ili bukara, Satir kako prelijeva vino iz jedne posude u drugu, ili jelen koji označava dobar i bogat ulov. Sisak je jedini imao sedam kovačnica novca, na što upućuju novci kovani tamo. Na grčkim i ilirskim novcima nalazila su se samo imena gradova, a kasnije su se pisala i kraljevska imena. Na početku korištenja novca samo je lična strana novca bila označena.

Slika 13. Pretisak novca iz rukopisa *Uputjenje u peneslovlje iliti numizmatiku*

Luka Ilić je bio upućen u značenje simbola koji su se nalazili na novcu, kao i u početke prikazivanja likova vladara na novcu. Zapisao je kako su znakovi koji su se stavljali na novac predstavljali domaće božanstvo. Makedonski vladari su bili prvi koji su počeli stavljati svoj lik na novac. Prvi vladar čiji se lik pojavljivao na ilirskim novcima bio je Gencije dok je prvi konzul čiji se lik nalazio na novcu bio Julije Cezar. Luka Ilić je opisao novac Aleksandra Velikog koji je na glavi imao kacigu ili lavovsku kožu, drugi su imali samo vrpce, dok je Gencije nosio niski šešir sa širokim obodom. Glave bogova su na grčkim i ilirskim novcima ovijenčane lovorom, nekada su okrunjene ili pokrivene kacigom. Julije Cezar bio je prvi kojem je Senat dozvolio da nosi lovorov vijenac.

Novac je podijelio u šest redova: novci posvećeni bogovima, posvećeni kraljevima, novci gradova, konzularni novci, carski novci i epigrafski spomenici.

Na prvim grčkim i ilirskim novcima su božanstva bila prikazana simbolima kojima su ih označavali, pa je tako grad Kerkira imao bika koji je predstavljao Jupitera, a na novcu grada Bilisa su gromovi simbolizirali Jupitera. Luka Ilić je razlikovao dva tipa novca, te je za arheološki tip novca pisao kako je na Neronovom novcu bio prikazan zatvoreni hram, koji je prikazivao običaj otvaranja i zatvaranja Janovog hrama u Rimu. U povijesni tip novca pripadaju oni koji su prikazivali važne čine, to su bili najčešće rimski novci. Snop žita na novcima simbolizirao je hranu koju je car doveo iz drugih pokrajina, zvijezde su označavale carsku djecu, orao je simbolizirao vrhovnu vlast, a jelen božicu Dijanu i dobar lov.

Iz rukopisa se saznaje da je ime Moneta za novac bilo preuzeto od imena božice Junone, koja je zvana i Moneta što znači opomeniteljica.

Luka Ilić je pisao o mjerenju novca te je prema njemu, Plinijevo i Livijevo izvješće o težini novca neupotrebljivo. On je zaključio da su mjere zlatnog i srebrnog novca iz Azije prenešene u Europu.¹¹⁰

Novac je vremenski podijeljen u šest faza koje se razlikuju po izradi novca. Prva faza počinje od Fidije i traje do vremena Aleksandra I. Makedonskog, novci su bili neuredni, surovo izrađeni i debeli. Zatim slijedi razdoblje od Aleksandra I. do Filipa Makedonskog, novce je odlikovala čistoća i visoka umjetnost. Treće razdoblje pripada vremenu Rimske republike i

---

¹¹⁰ Luka Ilić je ovako pisao o počecima mjerenja novca: *"Ako se egejska mjera sa već navedenom persiansko-maloaziatičkom usporedi, tako vidimo, da je ista i u Europu prinešena bila, te da se je šnjom, iznim Atene, Korinta, Etolie, Akarmanije i Epira, ciela Europa služila."* NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 113.

traje do početka vladavine Augusta, u to vrijeme je vidljiv napredak pisma te su natpisi bili čitki. Slijedi razdoblje od Augusta do Hadrijana i Antonina u koje pripadaju novci grčkih vladara, gradova i naseobina. Peto razdoblje traje od Hadrijana i Antonina do Galiena. Zadnje, šesto razdoblje počinje od Galiena, traje do pada Carigrada, a tom razdoblju pripadaju novci bez umjetničke vrijednosti i ukusa.

Slika 14. Pretisak novca iz rukopisa *Uputjenje u peneslovlje iliti numizmatiku*

Dalje je pisao o vrijednosti novca. Najvrjednijim novcem se smatrao novac sa svijetlozelenom patinom od starosti ili s hrđom, zatim je slijedio novac na kojem su se prepoznavali natpisi i tip novca te mu se također povećavala vrijednost ako je bio rjeđi.

Luka Ilić se zanimao i za povijest krivotvorenja novca, te je smatrao kako mnogo novca pokazuje koliko je krivotvorenje bilo uobičajeno. Zbog krivotvorenja se, prema Herodotu i Aristotelu, na novac počeo stavljati lik vladara koji su garantirali čistoću novca jer su njihovi likovi smatrani svetima, te se zbog toga vjerovalo da će krivotvorenje stati, što ipak nije postignuto. Opisao je tehniku krivotvorenja pa tako saznajemo da su se pri krivotvorenju novca bakar, mjed i olovo pozlaćivali ili posrebrivali te izdavali kao zlatni ili srebrni novac, neki su u srebro ili zlato miješali manje vrijedne rude, a takvi novci su se zvali *numi incoctiles* ili *aerosi*. *Numi pelliculati*, *subaerati*, *ferruniati*, *incrustedati* i *bracteati* su bili nazivi za krivotvoreni novac koji je izrađivan na način da se bakar ili olovo umatao u zlatne ili srebrne listiće. Krivotvoritelji novca su bili strogo kažnjeni.¹¹¹ Luka Ilić je pisao kako su se krivotvoritelji pojavili s ustrojstvom numizmatičkih zbirka, te da su prvi koji su imali numizmatičku zbirku bili Guillaume du Choul i Antoine le Pois. Razlike između krivotvorenog i originalnog novca prema njemu su bile u tome što je krivotvoreni bio tanji, slova nisu bila toliko čista, sa strane je bio hotimično strugan, a premaz je bio crnozelen. Najviše krivotvorenih medaljona bilo je od razdoblja Julija Cezara do Hadrijana. Luka Ilić je razlikovao krivotvorinu od originala po tome što je zelenilo na krivotvorenom novcu bilo suho, tamno, na njemu bi se pojavile crne točke nalik onima koje se pojavljuju na mjestu od sumporne kiseline, pucalo je i na jeziku ostavljalo gorak okus.

Numizmatičari koji u svoju zbirku ne mogu dobiti željene originale bave se pretiskom ili kopijom, a najtrajnije kopije se, prema Luki Iliću, dobivaju galvanoplastičnim putem.¹¹² Dalje je opisao jeftinije načine kopiranja za one kojima je galvanoplastika bila preskupa.

U drugom dijelu ovog rukopisa Luka Ilić je pisao o spomenicima. Prema njemu, spomenici su natpisi visoke starosti koji ovjekovječuju privatnu ili javnu osobu ili neki važan čin.¹¹³ U spomenike se ubrajaju i državni zakoni, neki od primjera su Solonov (atenski zakoni) i zakon Anka Marcije (rimski zakoni). Starijih spomenika nema puno, jer su bili posvećeni samo važnijim ljudima. Kako je Luka Ilić zabilježio, na području Panonije su spomenici do Augusta i Tiberija bili rijetki, od Klaudija ih je bilo više, a najviše ih je bilo iz vremena Trajana do Giordana. Od Giordana do Teodozija bilo je sve manje spomenika dok nisu posve iščeznuli

---

¹¹¹ Luka Ilić je pisao o sudbini krivotvoritelja: "*Tako je n. p. grad Sinope izopačitelj novca Ikefia i njegovog sina Diogena Cinika prognao.(...) Konstantin Veliki ustanovio je zakon, da se sva dobra varalicam uzmu, a oni bez otezanja spale.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355 : 143.

¹¹² O načinima kopiranja novca je pisao: "*Što se mene tiče, ja radim pored Dr. Emila Wincklera sa uspiehom, drugi se valjda drugih spisateljah drže, što na jedno izlazi.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3247: 148.

¹¹³ Luka Ilić je definirao spomenike na slijedeći način: "*Spomenici su dakle starodavni nadpisi, koji ovjekovečavaju bilo privatnu ili javnu osobu, ili kakav znameniti čin, koji osobito u poviesticu zasieca.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 151.

kao i domaće kovačnice. Smatrao je da su spomenici temelji geografije, kronologije i povijesti.¹¹⁴ Na spomenicima su se nalazila i imena časnika koji su obnašali službe u raznim pokrajinama, carska putovanja i ratovi.

Luka Ilić je spomenike podijelio u šest vrsta: zavjetne, zakonske, javne, povijesne, nagradne i pokopne te je za svaki spomenik naveo primjere nađene na našem području. Zavjetni spomenici su bili posvećeni bogovima, kao na primjer spomenik nađen u Daruvaru 1853. godine. Na tim spomenicima nalazilo se ime božanstva, a zatim ime onoga tko ga je podigao. Zakonski spomenici su uključivali odluke senata, zaključke naroda, carske zakone, povelje, pogodbe, broj tribunskih i konzularskih časti. Takvi spomenici bili su nađeni u Bijeloj Stijeni i Kraljevoj Velikoj 1702. godine. Javni spomenici su bili podizani kada je vladar popravio grad, utvrdio granice, gradio ceste, kupališta i putokaze (putokaz pronađen u Banovoj jarugi), te natpisi u hramovima, kazalištima i druga javna zdanja, jedan od njih bio je osječki spomenik. Povijesni spomenici su se odnosili na važne događaje, takav spomenik bio je pronađen u Banovoj jarugi na kojem je bila prikazana Tiberijeva pobjeda nad Brencima, imenovanje konzula, navješćivanje rata. Nagradnim spomenicima su se izražavala dobivena dobročinstva (kao primjer je naveden sisački spomenik s natpisom *COLONIA SEPTIMIA SISCIA AVGSTA*). Pokopni spomenici su podignuti umrlim osobama te se iz njih mogao doznati ugled, starost osobe, koliko dugo je osoba bila u braku, tko je podigao spomenik i odluka naznačena sa pojedinim slovima ukoliko je osoba spomenik podigla za života. Pokopni spomenik je bio nađen u Kobaškoj 1820. godine.

Luka Ilić je pisao kako je slog na spomenicima, jednako kao i na novcima kratak i jednostavan. Na spomenicima se navode samo početna slova, a riječi su često pisane zajedno. Pri čitanju spomenika, prema njemu, treba paziti na sljedeće: da li se potkrala rezačka pogreška, natpis ne smije izgubiti smisao, ne treba upotrebljavati ništa neobično, ništa se ne smije previdjeti, treba paziti u koju vrstu spomenik pripada te ga onda tumačiti, slova se ne smiju premještat, a još manje posebno tumačiti, važno je paziti na mjesto gdje su spomenici nađeni, natpis treba usporediti sa spomenikom koji je već pročitao te je potrebno znanje povijesti, zemljopisa, mitologije i starih običaja.

---

¹¹⁴ Pri pisanju o važnosti spomenika Luka Ilić je naveo primjere: "*Tako n.p. mnoga iz anciranskog spomenika o Augustovom životu doznajemo, koja od nikud inače doznati nemožemo, a kaži puti (columnae miliariae) dokazuju nesamo daljinu puta; već i medje; djelenje Ilirika u donji i gornji; Panonije u Valeriu, Savsku, medjupotočnu, prvu i drugu; Dakije i briežnu, poldnevnu i zagorsku i.t.d.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355: 152.

Luka Ilić je pisao da su mnogi spomenici oštećeni te nedostaju slova ili riječi koje je potrebno popuniti, te je smatrao da je to najvažniji i najteži posao onih koji se bave starinama. U takvim slučajevima je predlagao da se spomenik uspoređi s oštećenim i da se popuni što nedostaje. U obzir treba uzeti duljinu stihova i procijeniti koliko slova nedostaje. Slova koja se vide ne smiju se mijenjati da se ne bi izgubio smisao.

Luka Ilić je podijelio spomenike u četiri doba prema natpisu koji se na njima nalazi.¹¹⁵ U prvome dobu upotrebljavaju se dvoglasnici npr. sei umjesto si (profiteri-profitari; utei-uti; senati-senatus). Drugo doba karakteristično je po tome što se piše AI umjesto AE, O umjesto V; XS piše se S, V umjesto I. Na spomenicima iz trećeg doba ne nalaze se poganska božanstva jer je Konstantin uveo kršćanstvo. Četvrto doba prepoznaje se po "pokvarenom" jeziku.¹¹⁶

U srednjem vijeku, najviše u 15. stoljeću, podizali su se spomenici nalik rimskim spomenicima. Da bi ih se razlikovalo od rimskih spomenika Luka Ilić je smatrao da treba provjeriti je li kamen oštećen od starosti ili ljudskim djelovanjem, da li su slova izrezana dublje ili pliće nego na starim spomenicima, da li je natpis suprotan starinskim običajima, javnim uredbama, treba usporediti sumnjivi natpis sa autentičnim te također ispitati i urezane ukrase. Luka Ilić je napisao kako je M. P. Katančić, od kojega je puno saznao o spomenicima, također pisao o njima te da je naveo primjere krivotvorenih spomenika prema kojima je vidljivo da je i njima ljudska ruka nanijela mnogo štete.

Naveo je ovdje grčko-ilirske skraćenice za gradove i poglavare, rijeke i izvore na obiteljskim novcima, na carskim novcima i spomenicima. Luka Ilić je pisao kako se kod nas osim M. P. Katančića i Andrije Blaškovića nitko ne bavi numizmatikom iako imamo nalazišta puna grčkih i rimskih novaca i spomenika. Na kraju je još sastavio popis numizmatičkih i arheoloških djela da bi pokazao bogatstvo drugih naroda na numizmatičkom području. U ovome rukopisu se nalazi i dodatak o početku i napretku umjetnosti i znanosti kod Grka i Rimljana. Dodani su pretisci novca, Semitska abeceda, abeceda Zapadnih naroda, ćirilica, češka i antička abeceda i glagoljica.

---

¹¹⁵ Luka Ilić je pisao o podjeli rimskih spomenika: "*Rimski se spomenici dijele u četiri doba, i to: na prvi spadaju od postanka Rima, do Augusta; na drugu od Augusta, do Konstantinah; na treću od ovieh, do padnutja carstva, t.j. do Augustula; a na četvrtu do Dragutina Velikog.*" NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355 : 160.

¹¹⁶ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355 :161.

Među rukopisima u kojima se Luka Ilić bavio numizmatikom, u NSK se nalazi i "Uvod u grčko rimsko bajoslovlje."¹¹⁷ U ovome djelu Luka Ilić je donio pregled rimskih božanstava opisanih na 486. stranica. Razumijevanje mitologije bilo je vrlo važno za njegovu numizmatičku zbirku, budući da su se u njoj nalazili većinom rimski novci. Božanstva su podijeljena u sedam redova, zapisao je njihova druga imena i opisao svečanosti održane njima u čast. Luka Ilić je pisao kako europski narodi nisu tako "plodni" u izmišljanju božanstava kao rimski koji je prisvojio grčka, etrurska i božanstva drugih naroda. Mitologiju je započeo starim vjerovanjima o nastanku svijeta, pričom o kćerki Kaosa, Geji ili zemlji koja je majka Urana odnosno neba i Ponta ili mora i brda.¹¹⁸ Nakon ratova između bogova, oni su se podjelili te je Jupiter dobio nebo i zemlju, Neptun vode, a Pluton pakao, čime je započela grčka mitologija, koju su kasnije preuzeli Rimljani. Luka Ilić je napisao kako je rimski narod preuzeo božanstva grčkih, etrurskih, ali i drugih naroda te su ih djelili u tri reda, kao što je i rimski narod bio podjeljen na patricije, viteštvo i plebeje.¹¹⁹

Luka Ilić je pisao o tri reda bogova, njihovim imenima, kao i o mjestima na kojima se vjerovalo da su ti bogovi obitavali. U prvi red bogova, zvanim *Dii maiorum gentium*, ubrajalo se šest muških i šest ženskih bogova, oni su obitavali na nebu, a njihovi pozlaćeni kipovi stajali su na glavnim trgovima u Ateni, Rimu i drugim gradovima. Grčki bogovi zvali su se *Akraeos*, a boginje *Akraea*, vjerovalo se da obitavaju na vrhovima visokih brda. Drugi red bogova zvao se *Dii minorium gentium*. Ovom su redu pripadala manja božanstva, koja su uvrštena među bogove zbog svojih zasluga, zvani su *Adscriptitii*, *Minuscularii*, *Putatitii* i *Indigetes*. Trećem redu zvanom *Minuti* pripadali su *Miscelanei*, *Semones*, *Semihomines*, a bili su nazivani i *Patelarii* prema žrtvenicima.

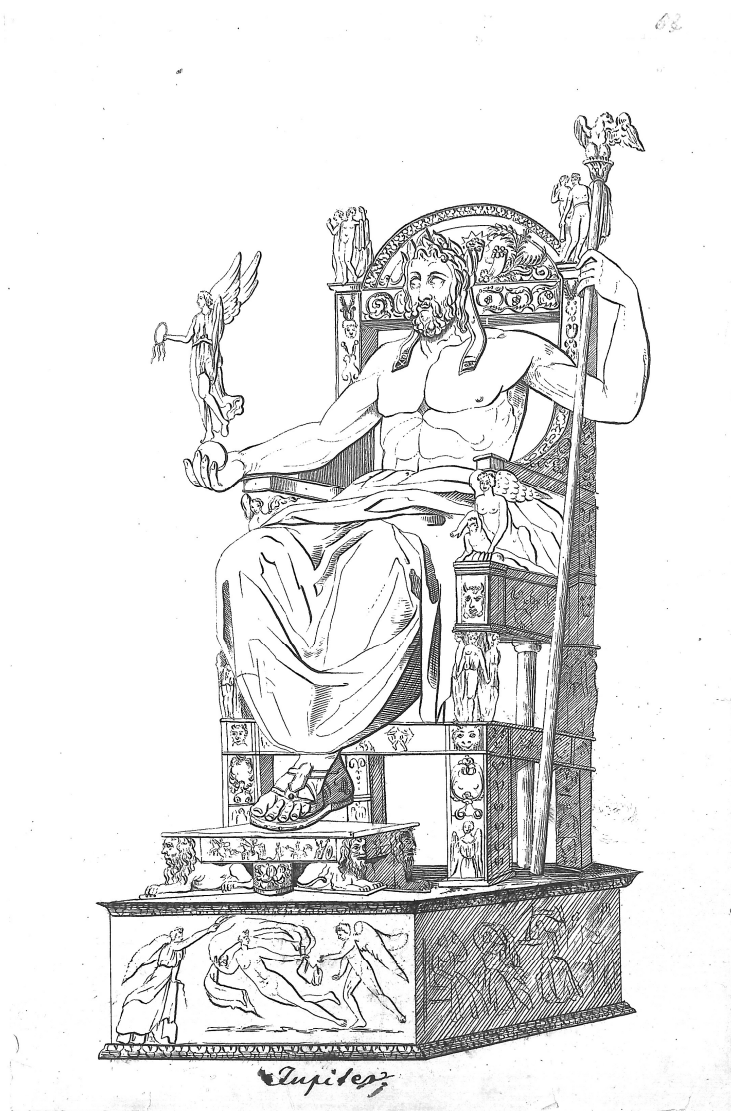
---

¹¹⁷ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553

¹¹⁸ Luka Ilić je pisao o počecima mitologije: "Bilo tomu kako mu drago, u tom se bajoslovci slažu, da je proizašavši iz Chaos-a Gaea t. j. zemlja (njeki vele, da je kći svjetlosti i zraka) sama od sebe porodila Uranos-a (nebo), Pontusa (more) i brdine." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553: 2.

¹¹⁹ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553: 5.

Luka Ilić je pisao kako rimska božanstva neki također dijele na one koji su uvršteni u bogove odlukom senata, *Dii absesipti*, za primjere je naveo Romula i Cezara, ili su ih u svoj krug primili bogovi, primjerice Ganimed. Podijelio je bogove u redove te su *Dii animales* bili bogovi koji su nastali iz ljudskih duša, to su domaća božanstva obitelji i doma, Lari i Penati.¹²⁰ Bogovi koji su obitavali na nebu i smatrani nebeskim zvali su se *Dii coelestes*, a to su između ostalih bili Jupiter i Junona.¹²¹ Bogovi pakla i podzemnog svijeta bili su *Dii inferi*, među njih su se ubrajali Pluton i Proserpina.¹²²

Slika 15. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Jupiter

¹²⁰ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga R3553: 7.

¹²¹ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga R3553: 7.

¹²² NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga R3553: 8.

Poslije "Uvoda u grčko-rimsko mitologiju" slijedi poglavlje "Nebeska božanstva", dok je u drugome dijelu rukopisa Luka Ilić opisao ženska nebeska božanstva, zemaljska božanstva, šumska i poljska božanstva (muška i ženska). Treći dio rukopisa bio je posvećen većim i vodenim božanstvima poslije kojih slijede paklena božanstva i strašila te pakleni ljudi. Iza paklenih ljudi pisao je o sićušnim i simboličkim božanstvima. Zadnje poglavlje se odnosilo na strana božanstva i manje poznate heroje, amazonke, polubogove i obične heroje. U nebeska božanstva ubrajali su se Jupiter, Apolon, Merkur, Bakho i Mars. Drugi dio rukopisa, koji je većim dijelom bio posvećen božicama uključuje Junonu, Minervu, Veneru, Amora, Adonisa, Latonu i Auroru. Zatim slijede zemaljska božanstva u koja je Luka Ilić ubrajao Saturna, Janusa, Eola, Vestu, Reu, Cereru, Muze, Temidu, Hore, Astreju i Dike, Karmentu, Nemezu. U šumska i poljska božanstva ubrajali su se Pan, Silvan, Silen, Faun, Fauna, Satiri, Prijap i Termin. Ženska božanstva bila su Dijana, Pales, Flora, Feronija, Vertumno i Pomona i nimfe. U veća i vodena božanstva ubrajali su se Neptun, Atlas, Borej, Scila i drugi, zatim slijede paklena božanstva i strašila: Pluton, Proserpina, Parke, Kerber. U paklene ljude je Luka Ilić ubrojio titane, gorostase, centaure, gorgonke. Sićušna i simbolička božanstva je podijelio na obiteljska i domaća, a to su Penati, Mani, Fortuna, svatovska božanstva, novorođena božanstva, dječaćka i drugi. Simbolička božanstva bila su dobra i opaka.

Luka Ilić je pisao o postanku svakog božanstva. Zapisao je kako se vjerovalo da je Jupiter sin Saturna i Reje, bio je kralj i vrhovni upravitelj bogova i ljudi, neba i zemlje i svih stvorenja. Porazivši neprijatelje, Jupiter je prema vjerovanjima nastanio zemlju ljudima, čiji su postanak mitolozičari različito tumačili, ali je, prema Luki Iliću, najpopularnija bila priča o Prometeju. Drugi rimski bog kojeg je Luka Ilić opisao bio je Apolon. On je bio bog strijela, pjesništva, glazbe, ljekarstva, pastira i graditeljstva. Također je pisao o karakteristikama božica te o spomenicima podignutima njima u čast. Junona je bila Saturnova kćer sa Rejom, Jupiterova sestra i supruga, kraljica bogova i neba. Ona je predstavljala žensku moć neba i svjetlost, bila je zaštitnica braka i ženidbene sloge. Luka Ilić ju je okarakterizirao kao ljubomornu, osvetoljubivu i svadljivu zbog Jupiterovog bludnog života. Od zemaljskih božanstava, između ostalih, pisao je o Saturnu i Vesti. Za Saturna je Luka Ilić pisao da je bio smatran ocem i početnikom svih grčkih i rimskih bogova. Bio je bog usjeva, plodnosti i gospodarstva. Također je zabilježio da su ga Rimljanke zazivale za vrijeme poroda što im je pomagalo u othranjivanju djece. Vesta je bila Saturnova kćer sa Rejom, božica vatre ili plamena i djevičanstva. Njeno ime je označavalo mir i stalnost. Predstavljala je vječnu vatru neba, koju

je Luka Ilić usporedio s vatrom kamina, njezino prebivalište bilo je u Jupiterovom hramu gdje je gorila vječna vatra. Vesti su bile posvećene voda i vatra.

U rukopisu su zabilježena pojedina imena po kojima su bogovi još bili poznati, a također je Luka Ilić pisao i o hramovima podignutima bogovima u čast. Tako se iz rukopisa saznaje da su Jupiterova imena bila *Aenesios*, prema brdu Aenosu u Kefaloniji na kojem je bio njegov hram. Ime *Cantaer* je označavalo gromovnika, kako je bio prikazivan na rimskim novcima. *Ephestios* je kao zaštitnik obitelji koju je štiti i čuvao dok je ime *Tempestatum* dobio jer se vjerovalo da je upravljao olujama i kišama i slao ih na zemlju. Apolonova imena bila su *Abellion*, odnosno sunce, zatim *Dikaeos*, što znači pravedni, a Luka Ilić je zapisao kako mu je pod tim imenom jedan Tebanac dao izgraditi hram.¹²³ Zvan je i *Selinuntios* prema Selinuntu, gradu u kojem je također imao hram. Junona je zvana i *Argeia*, jer se vjerovalo da je rođena u Argosu gdje je bila sačuvana i njezina skulptura izrađena od zlata i slonovače. Njeno ime bilo je i *Augusta*, kao kraljica neba i zemlje. Luki Iliću je pod tim imenom bila poznata i s dalmatinskih spomenika. Ime *Hoplosmia* bilo joj je posvećeno jer je imala oružje u svojoj moći kao kraljica. Luka Ilić je zabilježio podatak o najstarijem Junoninom hramu koji se nalazio u Ardeji.¹²⁴ Kako je dalje zapisao, Venera je najviše bila štovana na Cipru gdje joj je kralj Aeiras I. sagradio hram i posvetio otok. Saturnu u čast bio je podignut hram u Olimpu.¹²⁵ Luka Ilić je napisao kako je pod hramom bila carska riznica jer su Rimljani vjerovali da je on promicatelj blagostanja. Za Vestin hram je pisao kako su neki smatrali da je bio podignut već u vrijeme Romula na podnožju brda Palatina.¹²⁶

Luka Ilić je opisao prikaze bogova na novcu, te zabilježio njihove attribute. Također je pisao kako se novac pojedinih gradova i careva razlikuje prema prikazu bogova na njima, te da se novac pojedinih careva može prepoznati i po natpisu koji se na njima nalazi. Jupitera je opisao sa gromom u desnoj ruci kako stoji ili sjedi na prijestolju. Prikazivan je sa orlom koji

---

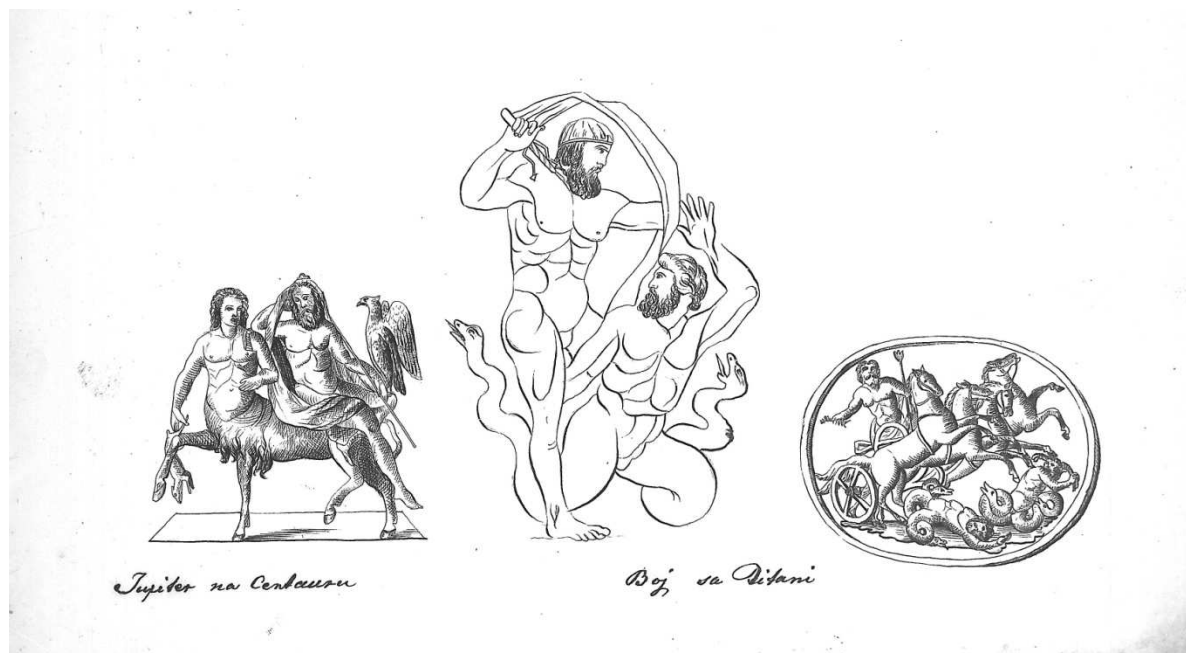
¹²³ Luka Ilić je pisao o Apolonovom hramu: "Pod tim imenom mu je jedan Thebanac hram sagradio, što je njegovo blago za vrieme gradskog obsjednutja kroz Alexandra Velikog izručivši ga sveštenikom sačuvao." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553 : 93.

¹²⁴ Luka Ilić je pisao sljedeće o najstarijem Junoninom hramu: "Veli se da je najstariji Junonin hram bio u Ardei gdje je i Venera starodavni hram imala." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553:180.

¹²⁵ U rukopisu su opisani hramovi podignuti Saturnu u čast: "Njemu u slavu podignuti hramovi odlikovaše se imenito u Olimpu i Drepanu liepetom, ako rimski još liepši nije bio." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553 : 231.

¹²⁶ Opisao je također i Vestin hram na Palatinu: "Hram rečeni je bio okruglo, kao što se na novci vidi, t.j. samo je iz nadkrivenog žrtvenika bez svake ikone sastojao, nebivši kao ini hramovi blagosivan, zato u njem Senat sjednicah nije držati mogao." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553 : 250.

je bio njegov zaštitni znak.¹²⁷ Na novcima ga je prepoznao po gromovima ili orlu, ponekad je bilo prikazano oboje. Luka Ilić je razlikovao novce različitih gradova s prikazima Jupitera pa je tako pisao da je na karskim novcima bio prikazivan sa buzdovanom, na arkavskim novcima i novcu grada Elisa sa bradom dok je na sirakuškim bio golobrad sa ovjenčanom glavom. Jupiteru je bio posvećen orao, jer ga je prema nekima othranio, dok je prema drugima razlog taj što je orao sjeo na Jupiterovu glavu naznačivši njegovu kraljevsku vladavinu.

Slika 16. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Jupiter i Kentaur; Borba protiv Titana

Dalje je pisao da je Apolonov simbol bilo Sunce ili Helios, koje je prikazano sa mladim licem, dugom kosom i zrakastom krunom na glavi kako upravlja sa četiri konja. Tako je kod Perzijanaca bio prikazan kao mladić sa dvije okrunjene glave i dva repa kako jaše na konju. Također je bio prikazivan sa trakastom krunom, lovorovim vijencem, uz sebe je imao liru, a u desnoj ruci luk. Neki od njegovih atributa su prema Luki Iliću bili pijetao, vuk, gavran, zmija, pastirski štap, svraka, delfin, gušter, srna. Nakon Apolona slijede opisi Merkura, Bakha i Marsa. Bakha se najviše štvalo na grčkim otocima koji su imali mnogo vinograda. Za Bakha je zapisao da je bio prikazan kao dijete ili nježni mladić, rjeđe kao bradati odrasli čovjek. Na novcima je bio prikazan sa rogovima, a Luka Ilić je također opisao napuljski novac na kojem je Bakho bio prikazan sa tijelom vola i čovječjom glavom. Najčešće je bio prikazan kao

¹²⁷ Luka Ilić je pisao o prikazima Jupitera na novcu: "Iovo je obično slikovan sa gromovih u desnici, naslanjajući se s' lievom na kopje, na predstolu sjedeći ili stojeći. Riedko manjka orao, koj' mu je posvetjena ptica. Na novcih se može najlašnje kroz gromove ili orla, ili kroz obadvoje spoznati." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553: 59.

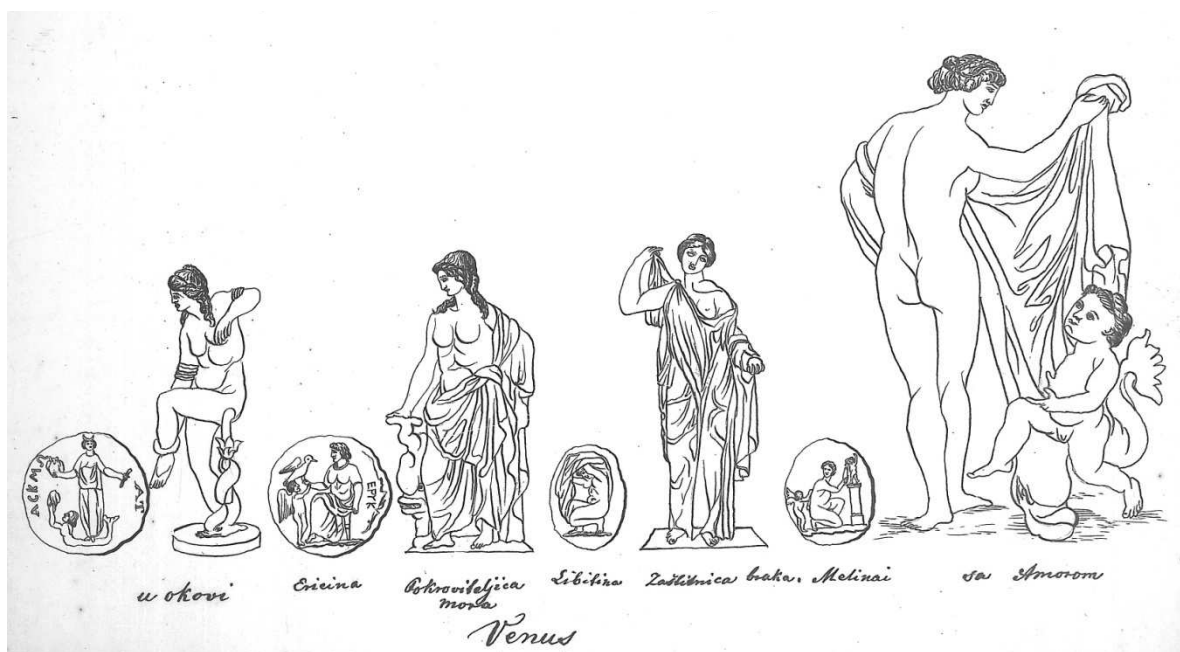
mladić sa glavom ovjenčanom zimzelenom i vinovom lozom kako drži štap obavijen vinovom lozom i grožđem kako nudi vino. Također je bio prikazivan zaogrnut tigrovom kožom i sa spuštenom glavom za što je Luka Ilić zapisao da je upozoravalo kako nakon prekomjernog ispijanja vina slijedi glavobolja. Dalje je pisao da je bio prikazan na kolima, a vukli su ga slonovi, pantere, labudovi ili tigrovi.

Slika 17. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Apolon

Luka Ilić je opisao i novac na kojima su bile prikazane božice pa je tako za Junonu pisao da je na aleksandrijskom Neronovom novcu bila prikazana na prijestolju, u jednoj ruci je držala jabuku dok je u drugoj ruci držala žezlo na kojem je bila ptica kukavica. Na glavi je imala krunu od gracija i hora, pod prijestoljem je bila prostrta lavovska koža i na njoj vinova loza. Venera je bila prikazana kako izlazi iz mora, vozeći se na školjci ili su je na kolima vozili labudovi, golubovi ili vrapci. Bila je okićena cvijećem, držala je ogledalo i školjku ili jabuku. Eolci su ju prikazivali sa jednom nogom na školjci, posvećeno joj je bilo cvijeće i sva stabla, a najviše ružica. Za Saturna je pisao da je bio prikazan kao starac kako se naslanja na kosu ili stablo oko kojeg je omotana zmija. Vesta je bila slikana sa veom na glavi, rijetko je bila prikazana bez ukrasa na glavi, u ruci je držala zdjelu ili žezlo, ponekad je imala koplje i Paladijum za što je Luka Ilić kao primjer naveo novac Faustine mlađe. Bila je također prikazana kako stoji ili sjedi, kao na Kaligulinom novcu i novcu Cornelije Supere. Luka Ilić je napisao da je natpis Vesta bio nađen na novcima mnogih careva, a neki od njih bili su Neron, Kaligula, Hadrijan i Trajan. Na novcima Julije Domne je bila nazvana *Vesta mater* ili *Vesta sanctae*. Njeni kipovi osobite ljepote i umjetnosti nalazili su se u Pritaneumu, Olimpu i

Pharosu. Za kip iz Pharosa iz rukopisa doznajemo da ga je Tiberije donio u Rim i izložio ga u hramu sloge.

Crtež 18. . Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje: Venera*

Luka Ilić je zabilježio svečanosti koje su se održavale u čast bogova i opisao je običaje kojima su se svečanosti obilježavale. Tako je opisao *Apatorie*, svečanosti kod Jonjana prilikom kojih se obilježavao ulazak mladića i djevojaka u građanstvo. *Diasia* su također bile svečanosti u Ateni održavane u slavu Zeusu jer je spasio grad od zla. Na kraju mjeseca narod se okupljao izvan grada, a bogataši su tada darovali siromašnima odjeću, hranu i piće. Među svečanosti održane Junoni u čast je Luka Ilić uvrstio *Heraie* i *Kallisteie* na Lezbosu, gdje je najljepša djevojka dobila najljepši ukras, dok je u Elsu bio nagrađivan najljepši mladić. Praznici održani Saturnu u čast zvali su se *Saturnalijske*, počinjali su 17. prosinca i trajali tjedan dana. Kako je Luka Ilić zabilježio, u to vrijeme ništa nije radilo, i nije bilo razlike između sluga i gospodara. Dijelili su se međusobno pokloni, zemljane ikone i voštane svijeće. Vesti su bili posvećeni praznici u lipnju. U vrijeme Vestalija rimske gospođe su hodočastile u Vestin hram i donosile jela.¹²⁸

Drugi dio ovoga rukopisa odnosi se na strana božanstva i heroje opisane na 226. stranica. Neke od priča koje pripadaju ovom dijelu su Thesalske priče, Argivske priče, Korintičke

¹²⁸ Luka Ilić je pisao o običajima za vrijeme Vestalija: "Ov' dan su osobito mlinari i pekari svetili i nakitjenog mlinarskog magarca po gradu na uspomenu starih vremena kad je ukupno mliveno i hleb pečen, hodali." NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553 : 251.

priče, Beotičke priče, Etolske priče, Arkadske priče, Priče inih pokrajina i naseobina, Antičke priče, Lakedemonske i Mefonske priče, Argonautičke priče i Trojanske priče.

U Korintičkim pričama Luka Ilić je pisao da je grad Korint prije zvan *Ephyra*. Zabilježio je da grad nije imao posebnu mitologiju, priče nisu imale povijesni značaj, nego samo simbolički, a odnosile su se na sunce, mjesec i more. Luka Ilić je spomenuo Glavkosa, unuka ili sina Belerofontova, koji je bio poznat od trojanskog rata, gdje je susreo Grka Diomedesa, ali se nisu sukobili, nego, kako je napisao, samo izmjenili oružje.

U Etolskim pričama je zabilježio podatak da su u današnjoj Etoliji obitavali Kureti, Vulkanovi sinovi sa Kalisom kao i Kabiri. Kabiri su bili pomiješani sa Korylaucima i Kurecima tako da ih ni Grci nisu mogli razabrati, a Rimljani su ih izjednačili sa Penatima te su ih carske obitelji prikazivale kao Kabire na novcu. Pisao je da su na novcu bili prikazani kao maleni patuljci sa velikim trbuhom, na ramenu su nosili čekić, a na glavi pola ljuske od jajeta umjesto šešira.¹²⁹ Dalje je pisao da su Kureti bili Jupiterovi svećenici na Kreti, bavili su se vojničkim zabavama, a jedan od njih bio je Aetolus.

Uz ovaj rukopis nalazi se knjižica sa crtežima rimskih bogova opisanih u rukopisu slikanim tušem. Knjižica ima 225 listova, pod nazivom "Slike iz grčke i rimske mitologije i priča o herojima."

4.3.   *Numismatika rimsko-gerčkih carevah*

Rukopis "Numismatika rimsko-grčkih carevah" se sastoji od 776. stranica, u njemu se nalaze popisi careva, te se prema njemu vidi da je Luka Ilić bio upoznat s biografijom careva, jer nam donosi njihov kratak životopis, a također je vidljivo njegovo zanimanje za numizmatiku, on je opisao novac careva, zapisao natpise koji se na njima nalazi, a rukopis sadrži još i pretisak novca i tablice s imenima careva.¹³⁰ Luka Ilić je započeo djelo rimskim imperatorima i trijumvirima te je opisao novce karakteristične za pojedine vladare i naveo natpise koji su se nalazili na novcima. Pisao je također o rimskim carevima, pa je tako pisao o Augustu, za kojeg je pisao kako je došao na vlast, o njegovim osvajanjima, ali i obiteljskim problemima. Dalje je opisao novce i živote kćerki od vladara, te je pisao o Lucili, prvorodenoj kćeri Marka Aurelija i Faustine mlađe. Luka Ilić je opisao i careve Zapadnog Carstva, gotske vladare u

---

¹²⁹ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553:143.

¹³⁰ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3247

Zapadnom Rimskom Carstvu, Vandalske kraljeve, Careve Istočnog Carstva. Na kraju rukopisa se nalaze preslike novca, slike grčkih novaca, te popisi rimskih careva.

Prema količini podataka koje je zapisao i rukopisa koji su ostali sačuvani može se zaključiti da je numizmatika uz etnologiju bila glavno područje zanimanja Luke Ilića. Pri pisanju ovih djela poslužio se raznovrsnom literaturom. Neki od numizmatičara koje je spomenuo i čijim djelima se poslužio pri bavljenju numizmatikom bili su: M. P. Katančić, Joseph Hilarius Eckhel, Henry Cohen, Daniele Farlati, Istvan Salagius, Mihály Viczay, Plinije i Cornelius Celsus. Iz ovog popisa može se zaključiti da se Luka Ilić poslužio sličnom literaturom kao i pri pisanju rukopisa "Starožitnosti kraljevstva Slavonije". Možda ga je upravo terenski rad potaknuo na zanimanje za numizmatiku i za druga područja povijesti, pa tako i za spomenike, mitologiju i povijest starih naroda. Kao što je već spomenuto, stručnjaci su dugo žalili što njegovo djelo *Dalmatinsko penezoslovje* nije tiskano, što govori u prilog tome da je bio dobro upoznat s materijom koju je obradio i da su njegovi radovi bili važni u vremenu u kojemu su nastali. Kada se bavio numizmatikom Luka Ilić se nije ograničavao na Slavoniju, kao što je bio slučaj kada je pisao o starinama, a iz zbirke koja je otkupljena nakon njegove smrti se može zaključiti da se numizmatikom nije bavio površno.

5. Smrt i ostavština Luke Ilića

Luka Ilić se i zadnjih godina života bavio arheološkim iskapanjima, proučavanjem povijesti slavonskih gradova i sela, pisao je povijest Vojne krajine i Pančeva, te je sredio numizmatičku zbirku i pisao numizmatička djela koja su ostala u rukopisu. Također su u ovom razdoblju izlazili njegovi članci u časopisima "Neven", "Pozor", "Glasonoša", "Slavonac" i "Naše gore list." U Pančevu je izašlo njegovo djelo 1855. "Historische Skize der kaiserlich königlich Militär-Comunität Pančova", a 1874. godine "Lovorike gradiškoga narodnog graničarskog puka br. 8, opjevavaju narodne pjesme." Njegovo zanimanje za starine se proširilo kada je 1867. godine bio poslan kao vojni svećenik u Zadar gdje je ostao do umirovljenja 1869. godine. Na to ga je potaknulo bogatstvo Dalmacije rimskim spomenicima gdje je proučio bogate javne i privatne numizmatičke zbirke zbog čega je mogao završiti numizmatičke rukopise.¹³¹ Svoje rukopise je oporučno ostavio Matici hrvatskoj koja je kasnije neka djela izručila HAZU u Zagrebu. Luka Ilić je zadnjih devet godina života proveo kao upravitelj, a potom kao župnik u Mačkovcu. U Novskoj je bio župnik od 20. lipnja 1872., gdje je umro 1878. nakon duže bolesti, a tamo je i pokopan.¹³²

Slika 19. Otkrivanje spomen ploče na župnom stanu u Novskoj Luki Iliću 13. rujna 1925.

Luka Ilić je ostavio veliki trag na području etnologije, pa je tako T. Matić pisao da je šteta što nije sabrao i štampao sve narodne pjesme koje je prikupio jer nakon njega nitko nije sakupio toliko "narodnog blaga" po Slavoniji.¹³³ Smatrao je da bi njegova zbirka bila korisna za

¹³¹ MATIĆ, 1959: 143,144.

¹³² VOBORSKI, 1994: 41.

¹³³ MATIĆ, 1959: 132.

daljnje proučavanje slavonskih običaja, a budući da je veliki dio ostao u rukopisu teže je pristupačan proučavanju. Zabilježio da je nekoliko pjesama izašlo u izdanju Matice hrvatske "Hrvatske narodne pjesme".¹³⁴ Isto vrijedi i za radove Luke Ilića iz područja numizmatike i povijesti koji su ostali u rukopisima, te se tako veći dio ovih radova ne može naći u štampanom obliku. Tri opisa gradova iz "Starožitnosti kraljevstva Slavonije" mogu se naći prepisana u knjizi Ž. Voborskog, dio je, kako je već napomenuto izlazio u pojedinim časopisima u skraćenom obliku tako da je dvije trećine djela ostalo u rukopisu, dok su tekstovi iz numizmatike ostali u rukopisu u cijelosti, a njegova numizmatička zbirka još uvijek nije izložena javnosti.¹³⁵

Slika 20. Spomen-ploča Luki Iliću na župnom stanu u Novskoj

O važnosti Luke Ilića govori i to da mu je podignut nadgrobni spomenik u Novskoj 1911. godine nastojanjem "Hrvatske čitaonice".¹³⁶ Također mu je otkrivena spomen-ploča u Novskoj 1925. godine, a ploču je otkrio Emilij Laszowski (1868.-1949.) koji je bio povjesničar i arhivist te osnivač Muzeja grada Zagreba, koji je Luku Ilića uvrstio i u svoju publikaciju "Znameniti i zaslužni Hrvati".¹³⁷ Luka Ilić je također imao svoju ulicu u Novskoj do završetka Drugog svjetskog rata, a od 1991. godine glavni trg u Novskoj nosi njegovo ime.¹³⁸ U Novskoj se također od 1991. godine obilježavaju "Dani Luke Ilića Oriovčanina".¹³⁹

¹³⁴ MATIĆ, 1959: 133.

¹³⁵ Ž. Voborski je prepisao dio teksta o Kraljevoj Velikoj, Subockom gradu i Rajiću. VOBORSKI, 1994: 111-119.

¹³⁶ VOBORSKI, 1994: 48.

¹³⁷ VOBORSKI, 1994: 51.

¹³⁸ VOBORSKI, 1994: 51.

¹³⁹ VOBORSKI, 1994: 52.

6. Zaključak

Važnost Luke Ilića kao etnologa je ranije prepoznata, i mnogi su se bavili njegovim etnološkim radom, prikupljanjem narodnih običaja i pjesama. Međutim, njegov rad na području zaštite kulturne baštine je uglavnom zanemaren. Kao što vidimo, područje njegovog djelovanja je bilo jako široko, te se on bavio i povijesti, arheologijom, numizmatikom te zaštitom spomenika, ali je većina njegovih djela ostala u rukopisu što bi mogao biti razlog zašto nije jednako priznat i u drugim granama znanosti. Luka Ilić je uglavnom bio samouk, često je mijenjao župe zbog čega uglavnom nije bio u središtu kulturnih žarišta što je također utjecalo na njegov rad, iako se iz svega može zaključiti, da ga to nije spriječilo da se intenzivno bavi pojedinim područjima znanosti.

Luka Ilić je sudjelovao na iskapanjima, i slao razne predmete u Narodni muzej kako bi se sačuvali, a kako vidimo u tekstu mnogi ljudi su se njemu obraćali kada bi našli predmete pri iskapanjima. Također je vidljivo njegovo razočaranje načinom na koji se postupalo sa starim predmetima kada je pisao kako je napravljena velika šteta što ih se nije ranije čuvalo te da je jedini način da se ispravi ta pogreška da se pronađeni predmeti čuvaju i šalju u tadašnji Narodni muzej, a također je predlagao da se osnuje arheološko društvo kojemu bi bila zadaća iskopati starine. Najveća važnost Luke Ilića na području povijesti umjetnosti se očituje u njegovom djelu "Starožitnosti kraljevstva Slavonije". On je prvi popisao starine na ovome području, te ih opisao, a uz to je neke dao izraditi u bakrorezu. Njegova važnost je ipak prepoznata u vremenu u kojem je živio, jer je bio imenovan dopisnikom carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva i povjerenikom Narodnog muzeja. Nakon njegove smrti neki su smatrali da su podatci Luke Ilića uglavnom pogrešni, pa je tako na primjer Gjuro Szabo o njemu pisao slijedeće:

*Na žalost među arheološkim spomenicima ima sila falsifikata, koje je skrivio Luka Ilić Oriovčanin, prerevni sarbirač starina i ilirsko-hrvatski pisac ("Starožitnosti, rukopis u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu "Lovorike" itd.), koji je i Mommsenu htio podmenuti svu silu natpisa, koje je sam fabricirao, a navodno ih je našao pri svim mogućim sredovječnim gradinama!*¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Gj. Szabo je pisao da su u dvorištu ljekarnika Kuševića nađena tri žrtvenika s natpisima od kojih je, kako je zapisao "slabo pouzdani Luka Ilić" napisao da je jedan bio zatran. Zapisao je natpis, koji je prema Iliću glasio ovako: *I. O. M.*

IM MAR ... VIC
IM VIP NIRO

Rad Luke Iliće treba promatrati u kontekstu vremena u kojem je djelovao te u pristupu informacijama koje je on imao. Njegovi tekstovi su danas većinom zastarjeli, ali svejedno pružaju uvid u saznanja o kulturnoj baštini iz vremena iz kojeg su nam takve informacije rijetke, a njegova vrijednost je tim veća što je zabilježio podatke o spomenicima kojih više nema. Također kroz njegove rukopise vidimo koliko je bilo široko područje njegovog zanimanja, ali i kako se opsežno pripremao za pojedina istraživanja što je vidljivo iz literature iz koje je prikupio podatke.

Popis ilustracija:

Slika 1. Luka Ilić Oriovčanin iz 1878. iz časopisa *Vijenac*

Izvor:

http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Luka_Ili%C4%87_Oriov%C4%8Danin_1878_Vienac.png (26. 10. 2012.)

Slika 2. Prva stranica *Dnevnika Luke Ilića*

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 3. Naslovnica knjige *Narodni slavonski običaji* (1846.)

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 4. Naslovnica knjige *Baron Franjo Trenk i slavonski panduri* (1845.)

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 5. Naslovnica knjige *Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka* (1874.)

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 6. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije: Vrdnička kula*

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 7. Stranica iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 8. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije: Zemun*

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 9. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije: Osijek*

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252

Slika 10. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije: Ilok*

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 11. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Ilok za vrijeme turske vlade 1608. godine

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252

Slika 12. Bakrorez iz rukopisa *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*: Petrovaradin

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 13. Pretisak novca iz rukopisa *Uputjenje u penezoslovlje iliti numizmatiku*

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355

Slika 14. Pretisak novca iz rukopisa *Uputjenje u penezoslovlje iliti numizmatiku*

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355

Slika 15. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Jupiter

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553

Slika 16. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Jupiter i Kentaur; Borba protiv Titana

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553

Slika 17. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Apolon

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553

Slika 18. Crtež tušem iz rukopisa *Uvod u grčko-rimsko bajoslovlje*: Venera

Izvor: ILIĆ, Luka: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553

Slika 19. Otkrivanje spomen ploče na župnom stanu u Novskoj Luki Iliću 13. rujna 1925.

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Slika 20. Spomen-ploča Luki Iliću na župnom stanu u Novskoj

Izvor: VOBORSKI, Željko: Luka Ilić Oriovčanin, 1994.

Bibliografija:

- ANDRIĆ, Stanko (2007.), *Vinkovci u srednjem vijeku: Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, Matica Hrvatska Vinkovci, Hrvatski institut za povijest-podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje (Slavonski Brod)
- FELETAR Dragutin, ĐURIĆ, Tomislav (2002.), *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema: pregled povijesti oko 270 mjesta i oko 500 zdanja*, Hrvatski zemljopis, Zagreb
- ILIĆ, Luka (1846.), *Narodni slavonski običaji*, Gradsko poglavarstvo grada Novske, Novska, 1997.
- ILIĆ, Luka (1859.), *Postanak cesarsko-kraljevske granice kao uvod povjestnici c.k. Narodne graničarske Gradiške Regimente B.8.*, str. 101-120, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knjiga br.V., Zagreb : Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, 1851-1875
- ILIĆ, Luka (1862.a), članak *Izkopani rog*, časopis Naše gore list, broj 25., 5. rujna 1862., 197. str., Zagreb
- ILIĆ, Luka (1862.b), članak *Nahodeće se u pjesku strijelje.*, časopis Naše gore list, broj 25., 5. rujna 1862., 206. str., Zagreb
- ILIĆ, Luka (1862.c), članak *Okamenite stvari*, časopis Naše gore list, broj 25., 5. rujna 1862., 197. str., Zagreb
- ILIĆ, Luka (1866.), članak *Crkvene starine u Kisegu*, časopis Zagrebački katolički list, broj 4., 25. siječanj 1866., 29-30 str., Zagreb
- ILIĆ, Luka (1874.), *Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka*, br. 8. , Zagreb
- KOVAČEC, August (1996.), *Hrvatski opći leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
- LJUBIĆ, Šime (1870.a), *Narodni zemaljski muzej u Zagrebu*, str. 3-16, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Arheološki muzej Zagreb
- LJUBIĆ, Šime (1870.b), *Ustrojstvo muzeja*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Arheološki muzej Zagreb
- LJUBIĆ, Šime (1871.a), *Arheologički razdjel*, str. 214-222, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Arheološki muzej Zagreb
- LJUBIĆ, Šime (1871.b), *Izvišće*, str. 223-228, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Arheološki muzej Zagreb
- LJUBIĆ, Šime (1879. a), *Uvod*, str. 1-5, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Arheološki muzej Zagreb

- LJUBIĆ, Šime (1879. b), *Razne viesti*, str. 24-32, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Arheološki muzej Zagreb
- MATIĆ, Tomo (1959.), *Književni rad Luke Ilića Oriovčanina*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za filologiju, Knj. 11=324 (1962.), str.115-144, Zagreb
- MIRNIK, Ivan (1974.), *Tradicija numizmatičkog istraživanja u Hrvatskoj s dodatkom Bizantski i noviji novci u stalnoj izložbi numizmatike u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, str. 93.-95., Magistarski rad, Zagreb
- N. N. (1872.) *Personalstand u Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 4, Beč (Broj zaposlenika u Središnjem povjerenstvu za proučavanje i zaštitu spomenika)
- N. N. (1901.) *Bericht der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Tätigkeit im Jahre 1901*, (Izviješće Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika o svojim aktivnostima), Wilhelm Braumüller, XLI, Beč
- RUKAVINA, Vlatko (2001.), *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, str. 73-78; 105-110, Nova stvarnost, Zagreb
- STANČIĆ, Nikša (2005.), *Grafija i ideologija: hrvatski narod, hrvatski jezik i hrvatska latinica Ljudevita Gaja 1830. i 1835. godine*, str. 261-296, Izvorni znanstveni članak, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- SZABO Agneza (2001.) *Tradicija i odjeci Ibrišimovićeve djela u Hrvatskoj povijesti i kulturi 19. stoljeća*, Znanstveni skup Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba: Požega, 3.- 4. prosinca 1998.: zbornik radova, str. 99-112, Naklada Slap, Jastrebarsko
- SZABO, Gjuro (1932.), *Iz prošlosti Daruvara i okolice*, str. 79-98, Narodna starina, Josip Matasović (Hrvatski državni arhiv), Zagreb
- SRŠAN, Stjepan (1996.), *Povijest Osijeka-sažeti pregled*, Povijesni arhiv u Osijeku
- ŠPANIČEK, Žarko (2013.), *Rudina. Arheološka baština kao konzervatorski problem*, str. 163-174, Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi 2
- VINCE, Zlatko (1968.), *Značenje Frana Kurelca kao jezikoslovca*, str. 221-369, Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje
- VOBORSKI, Željko (1994.), *Luka Ilić Oriovčanin*, Poglavarstvo grada Novska, Novska
- ZAMAROVSKÝ, Vojtech (2004.), *Bogovi i junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije*, ArTresor, Zagreb

IZVORI

Dokumentacijski izvori:

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrvatske Bratske Zajednice 4, Zagreb (NSK)

Rukopisi (NSK):

ILIĆ, Luka (druga polovica 19. st.), *Grčko-rimsko bajoslovlje*, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3553

ILIĆ, Luka, *Arheološke bilješke: Sbirka Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R5174

ILIĆ, Luka, *Numismatika rimsko-gerčkih carevah*, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3247

ILIĆ, Luka, *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3252

ILIĆ, Luka, *Uputjenje u penezoslovlje iliti Numizmatiku*, NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355

Korespondencija (NSK):

Pisma Luke Ilića Stanku Vrazu:

26. ožujka 1842. godine: Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3981b

27. rujna 1843. godine: Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3981b

20. prosinca 1843. godine, Ruševo: Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3981a

Pismo Arheološkom odjelu Narodnog muzeja: Zbirka rukopisa i starih knjiga R5174

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Strossmayerov trg 2, Zagreb (HAZU)

Korespondencija (Arhiv HAZU):

Pismo Luke Ilića Ivanu Kukuljeviću, 1. srpnja 1858., Pančevo; HAZU, Arhiv, XV23/AI43

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se životom i radom Luke Ilića Oriovčanina, svećenika koji je živio u 19.st. Rad je podijeljen na pet poglavlja, a većinom se bavi radom Luke Ilića na području zaštite spomenika i numizmatike. Iz rada se saznaje o utjecajima koji su potaknuli Luku Ilića na proučavanje i opisivanje kulturne baštine. Obradeni su njegovi članci koji su izašli u pojedinim časopisima, a u kojima se Luka Ilić bavio kulturnom baštinom, rukopis *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, te rukopisi vezani uz numizmatiku. Ovim radom se želi upozoriti na ulogu Luke Ilića u stvaranju osnova za proučavanje i zaštitu spomenika u Hrvatskoj, koja je započela njegovim djelom *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*.

Ključne riječi: Luka Ilić, zaštita spomenika, numizmatika, *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, kulturna baština

SUMMARY

Theme of this thesis is life and work of Luka Ilić Oriovčanin, the priest who lived in 19th century. The paper is divided into five chapters, most dealing with the Luka Ilić's work on protection of monuments and numismatics. It also deals with influences that have encouraged Luka Ilić to study and describe cultural heritage. In paper are processed his articles about cultural heritage that have emerged in different journals, his handwriting *Starožitnosti kraljevstva Slavonije* and his handwriting about numismatics. This paper aims to draw attention to the role of Luka Ilić in creating a basis for the study and protection of monuments in Croatia, which began by his work *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*.

Key words: Luka Ilić, protection of monuments, numismatics, *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*, cultural heritage